

Burhan Cahit Morkaya'nın Romanlarına Birinci Dünya Savaşı'nın Yansıması

Ramazan GÜLENDAM*

ÖZET

Bu makale, 1914-1918 yılları arasında yaşanan Birinci Dünya Savaşı'nın popüler romancılarımızdan Burhan Cahit Morkaya'nın (1892-1949) romanlarına yansıması üzerinedir. Birinci Dünya Savaşı, Cumhuriyeti kuran ekip tarafından özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında kimlik oluşturmada önemli bir propaganda vasıtası olarak kullanılmıştır. Bunu yaparken de edebiyatçılardan epey destek görmüşlerdir. Bu çalışmada rejimin destekçilerden biri olan Burhan Cahit Morkaya'nın bu savaşı ele alan romanları irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Burhan Cahit Morkaya, popüler roman, propaganda, millî kimlik, kimlik inşası.

Reflection of the First World War on Burhan Cahit Morkaya's Novels

ABSTRACT

This article is about the reflection of the 1914-1918 First World War on Burhan Cahit Morkaya's (b.1892 - d.1949) novels. This war was used as a propaganda to build a new national identity by Kemalists. In this case, many Turkish writers supported the new regime. One of the supporters was Burhan Cahit Morkaya who was a popular novelist in that time. In this paper, Burhan Cahit's novels that were mentioned on the First World War will be analysed.

Keywords: First World War, Burhan Cahit Morkaya, popular novel, propaganda, national identity.

Edebiyat, kimlik oluşumunda ve kimliğin dönüşümünde etkili bir faktördür. Bu nedenle, Cumhuriyet'in ilânıyla girişilen Türkleştirme ve sekülerleştirme politikalarına dayanan "yeni kimlik inşası", devletin ideolojik aygıtlarının yanında edebî eserler aracılığıyla da gerçekleştirilmiştir. Yeni kurulan ve geçmişe mesafeli duran Türkiye Cumhuriyeti devletinin en fazla mesai harcadığı hususların başında "**tek bir ulusa dayalı millî kimlik inşa etme çabası**" gelir. Bu durum, İmparatorluğun Türk olmayan unsurlarına karşı olumsuz bir bakışa yol açmış; Arap, Ermeni, Rum ve Yahudi gibi diğer etnik unsurlar, yavaş yavaş "öteki"leştirilmiştir. Bunu yaparken de "ümme" anlayışının karşısına "ulus" anlayışı konduğu için dinî bağlarla bağlandığımız Araplara karşı da -özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndaki olumsuz tutumları öne sürülerek- olumsuz bir bakış sergilenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin özellikle ilk yıllarında yapılan inkılâplara destek vermede ve millî kimlik inşasında en çok kullanılan argümanlardan/malzemelerden biri, Birinci Dünya Savaşı ve bu savaşta Şerif

---

* Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, rgulendam@hotmail.com

Hüseyin'in öncülüğünü yaptığı Arapların Osmanlı İmparatorluğu'na karşı sergiledikleri isyancı tutumdur.¹

“Osmanlı”ları “başka” insanlar olmaya yönlendiren “Batılılaşma” süreci, Tanzimat ve II. Meşrutiyet’le hız kazanmış; “Türk”ler açısından bu süreç, Cumhuriyet’in ilânından sonra da aynı hızla devam etmiştir. Bu sürecin Cumhuriyet dönemindeki mimarları olan yöneticiler, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde olduğu gibi, edebî eserlerin toplumu etkileme gücünü fark etmişler ve bu güçten sonuna kadar faydalanmışlardır. Selçuk Çıkla’nın da belirttiği gibi, Türkiye’de 1923-1950 yılları arasında devletin çeşitli kademelerindeki yöneticilerin sadece sosyal ve siyasî alanlara değil, aynı zamanda sanat alanlarına da müdahale ettiği herkesçe bilinmektedir.² Şiir, tiyatro, hikâye gibi edebî türlerin yanında bu “yeni insan” ve “yeni kimlik” oluşturma projesinde kullanılan en etkili türlerden biri de, roman -özellikle de popüler roman- olmuştur. Popüler roman yazarları, yeni inşa edilmeye çalışılan Türk toplumuna her yönden olduğu gibi “kimlik” yönünden de örnekler/modeller sunmuş; toplumsal hayatın yenileştirilmesi/değiştirilmesi hususunda azamî gayret göstermiş; toplumu siyasî, sosyal, kültürel ve ahlâkî açıdan yönlendirme görevi üstlenmişlerdir. Edebiyat -özellikle de roman-, kitle iletişim araçlarının yokluğunda, resmî ideolojinin topluma nüfuz etmesini sağlayacak en uygun araç olarak kullanılmıştır.

Cumhuriyet’in kuruluş ve oluşum sürecinde kültür ve kimlik alanlarında önemli katkılarda bulunan Türk romanı, hem o ortamdan beslenmiş hem de yeni ortama uygun bir bakış geliştirmiştir. “Muasır medeniyet seviyesi”ni kendine hedef seçen Cumhuriyet, bütün alanlarda bu hedefi gerçekleştirmeye çalışırken bu süreçte hayli etkili olduğunu gözlemlediğimiz Türk romanı da, neredeyse tamamen bu hedefe kilitlenmiştir. Tanzimat romanının benimsediği “çağdaşlaşma/Batılılaşma” anlayışını,

¹ Arapların Birinci Dünya Savaşı’ndaki tutumları ve bunların sebepleri hakkında detaylı bilgi için bkz.: Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 195-238.

² Selçuk Çıkla, “Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 4, Sayı: 13-14, Yaz-Güz 2007, s. 47. Cumhuriyetin ve inkılâpların yerleştirilmesi ve halka benimsetilmesine yönelik edebî faaliyetler ile “inkılâp edebiyatı” kavramı ve Türk Edebiyatı’yla ilişkisi için ayrıca bkz. Selçuk Çıkla, “İnkılâp Edebiyatı”, *Hece*, (Hayat-Edebiyat-Siyaset Özel Sayısı), S: 90-91-92, Temmuz-Haziran-Ağustos 2004, s. 435-441.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında inkılâba yönelik bir edebiyat kanonunun, bir inkılâp edebiyatının oluşturulması çalışmalarına ağırlık verildiği ve bu çalışmaları çok çeşitli kişi ve kurumların yürütmeye çalıştığı görülür. Bunlar arasında rejime bağlı yazar ve şairler, dönemin bazı siyasîleri, çeşitli yayın organlarının yöneticileri ile parti, hükümet, Halkevleri, Basın Genel Müdürlüğü gibi kurumlar yer almaktadır. Tek Parti yıllarında yazdırılıp bastırılan Reşat Nuri’nin *Hülleci* adlı piyesinin ön sözündeki Basın Genel Müdürlüğü’nün şu görüşleri, oluşturulmaya çalışılan kanonun itiraflarından birisidir: “Türkiye’de halk arasında sabne (...) kültürünün önemli yayıcısı ve dolayıcısı sabne artistleridir. Bu özveren insanlar gazetenin, kitabın ve birçok sosyal araçların girmediği yerlere giderek temsiller vermektelerdir. Memleketi karşı karşıya dolaşan bu sabne özverenlerinin elinde halka gösterilecek, halkın kültür seviyesini yükseltecek, **halka yeni dâvaları anlatacak piyesler pek sayılıdır. Bu eksikliği göz önüne alarak ulusal tezlerimizi yığına anlatacak eserleri, memleketimizin tanınmış yazıcılarına hazırlatmayı faydalı bulduk.**” (Selçuk Çıkla, “Türk Edebiyatında Dirijizmin Karagöz Piyeleri Boyutu”, *Millî Folklor*, C: 9, S: 73, Bahar 2007, s. 54). Ayrıca Türk edebiyatındaki “dirijizm” (yön verme, güdümlü tutum) ile ilgili çalışmalar için bkz.: Selçuk Çıkla, “Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Anısına Yapılan Edebî Yayınlar”, *Turkish Studies*, C: 1, S: 1, Yaz 2006, s. 45-67; Selçuk Çıkla, “Türk Edebiyatında Dirijizmin Karagöz Piyeleri Boyutu”, *Millî Folklor*, C: 9, S: 73, Bahar 2007, s. 61-67; Selçuk Çıkla, “İnkılâp Edebiyatı”, *Hece* [Hayat-Edebiyat-Siyaset Özel Sayısı], S: 90/91/92, Haziran/Temmuz/Ağustos 2004, s. 435-441; N. Ahmet Özalp, “Edebiyatta Dirijizm: Çalığışu Operasyonu I-II”, *Kaşgar*, S: 10-11, Temmuz-Ağustos 1999, s. 29-36; 10-23.

erken Cumhuriyet dönemi yazarlarının çoğu da “yeni bir kimlik oluşturma” zemininde benimsemiştir.³ O dönemde yazılan romanların çoğu, Osmanlı kimliğinden Türk kimliğine geçişi anlatmıştır.⁴ Siyasî, toplumsal ve ekonomik inkılâplar hususunda önemli birer propaganda aracına dönüşen dönemin çoğu romanı, “yeni bir hayat tarzı”nı oluşturmak için seferber edilmiştir.⁵

Yukarıda da bir nebze değindiğimiz üzere, Tanzimat’tan beri Türk edebiyatında, devlet eliyle yapılan yenilikleri/inkılâpları onaylayan yazarlar, bunları eserleri vasıtasıyla okurlarına da telkin etmiş ve onları yönlendirmeye gayret etmişlerdir. Devlet adamları da edebiyatın ve edebiyatçının bu gücünden her zaman yararlanmışlardır. Türk toplumunun Tanzimat ve II. Meşrutiyet gibi önemli değişim süreçlerinde “propagandacı” olarak nitelendirilen edebiyatçıların bu tür gayretleri, toplum üzerinde bıraktıkları etki bakımından önemlidir. Toplumun eğitime ve yönlendirme görevini üstlenen “propagandacı” yazarların ortaya çıkması ve bu doğrultuda eserler verilmesi, Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemlerinde olduğu gibi Cumhuriyet’in ilk yıllarında yani “inkılâp” döneminde de önde gelen ihtiyaçlardan olmuştur. Yazdığı tezli popüler romanlarıyla yaşadığı dönemde bir hayli okunan ve çıkardığı gazetelerin yanı sıra yazdığı bu popüler romanlar sayesinde epey zengin olan, ama bugün edebiyat âleminde pek tanınmayan Burhan Cahit Morkaya (1892-1949) da, böyle bir ortamda ortaya çıkmıştır.⁶ Burhan Cahit, yazdığı popüler romanlarla Cumhuriyet’in resmî ideolojisini başta gençler ve kadınlar olmak üzere tüm halka benimsetmeyi kendisine vazife edinmiş, bunu yaparken de yer yer I. Dünya Savaşı’nı malzeme olarak kullanmış popüler romancılardan biridir.

Burhan Cahit Morkaya’nın romancılığı, onun diğer yönlerini oluşturan “gazetecilik” ve “siyasetçilik” kimliklerinin bir toplamıdır. Ona bütün bu kimlikleri kazandıran sebepleri, biraz da devrin şartlarında aramak gerekir. Burhan Cahit, yazı hayatına 1909 yılında girer; ilk romanını kaleme aldığı yıl ise 1925’tir. Bu yıllar, bilindiği gibi, Osmanlı’nın ve daha sonra kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti’nin en zor ve çetrefilli yıllarıdır ki bu yıllarda ülke, birtakım yeni “oluşumlar”a sahne olmaktadır.

³ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-I*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 15.

⁴ Taner Timur, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul 2002, s. 70.

⁵ Ömer Türkeş, “Güdükl Bir Edebiyat Kanonu”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Kemalizm*, C: 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 428. Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Köksal Alver, “Edebiyat ve Kimlik”, *Bilgi* (13), 2006/2, s. 32-42. Aslında o dönemde yazarlara, sanatçılara ve düşünörlere neredeyse tek seçenek tanınmıştır: Rejimin borazanlığını yapmak. Bunu yapmıyorsanız ya susacaksınız ya da susturulacaksınız demektir. Dönemin en önemli âlimlerinden Ahmet Hamdi Akseki, rejimin Diyanet İşleri başkan yardımcılığını yaparken, 1943 yılında, Hz. Peygamber’le ilgili bir kitap yayımlar. Yayımladığı kitap, çıkar çıkmaz toplatılınca bir dilekçe ile gerekçesini öğrenmek ister. Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim (Tör) kendisine yazılı olarak şu cevabı verir: “Bizler her ne surette olursa olsun memleket dâhilinde dinî neşriyat yapılarak dinî bir atmosfer yaratılmasına ve gençlik için dinî bir zihniyet fideiği vücuda getirilmesine taraftar değiliz.” O dönemde kitap yayımlatabilmeniz için “din, Osmanlı, çoğulcu toplum yapısı, İttihat ve Terakki” gibi tabu konularla ilgili dikkatli olmanız gerekmektedir. Kitabınızdaki dinle ilgili olumlu içerik temizlenmeli; Osmanlı dönemi ya kötülenmeli ya da ondan hiç söz edilmemelidir. Kitapta Türk dışında herhangi bir etnik kimliği öven kelime bulunmamalıdır (Yavuz Ulutürk, “Şeflik döneminin edebî cinayetleri”, *Zaman*, 12 Mart 2011).

⁶ Burhan Cahit Morkaya ve romancılığı hakkında detaylı bilgi için bkz. Doç. Dr. Ramazan Güleendam, *Unutulmuş Bir Romancı: Burhan Cahit Morkaya*, Kesit Yayınları, İstanbul 2011. Bu çalışmamızın ana çatısını da bu kitap oluşturmuştur.

1910'lu yıllarda yazar, Balkan ve Birinci Dünya savaşlarının Osmanlı'dan alıp götürdüklerine ve yerine bıraktığı acılara; 1920'li yıllarda da Kurtuluş Savaşı'nın sıkıntılarına ve bu savaşın kazanılmasından sonraki yeni yapılanmaya şahit olmuştur. Özellikle, romanlarını yazmaya başladığı dönemde, yani Kurtuluş Savaşı'ndan hemen sonra, yeni bir devlet kurulmuş; bu yeni devletin varlığının sağlanması için de birtakım köklü inkılâplar yapılmıştır. Devrin yönetimi, inkılâpları ve yeni Türkiye'nin amaçlarını gerçekleştirmek için toplumun her kesiminden ve özellikle de eli kalem tutanlardan yardım talep etmektedir. Bu sırada kendilerinden yardım talep edilen kesimler arasında, doğal olarak, gazeteci ve edebiyatçılar başta gelmektedir. Edebiyatçılardan ve diğer sanatçılardan, doğrudan veya dolaylı olarak, eserlerine yeni rejimi destekleyecek bir muhteva yerleştirmeleri istenmektedir.

Bu dönemde yöneticilerin bu çağrısına ilk olumlu cevabı verenler, çok satıp çok kazanma ve yönetimi elinde tutanların gözüne girerek desteğini alma kaygısı da taşıyan popüler romancılar olmuştur. Ahmet Oktay'ın da vurguladığı gibi, "*toplumun biçimlenmesi*"nde önemli rol oynayan popüler edebiyat, "*özellikle Harf Devrimi'nden sonra okuma-yazma hevesi uyandırmada, geniş halk kesimlerine yeni rejimin ilkelerini benimsetmede öncelikli bir rol üstlenmiştir.*"⁷ Burhan Cahit Morkaya'nın da dâhil olduğu bu yazar zümresi, yazacakları romanlarla okurlarına (halka), yeni rejimin ilkelerini benimseteceklerdir. Bu amacı gerçekleştirecek kadroları oluşturan popüler romanların yazarları ve kahramanları, "Harbiye-Mülkiye-Hukuk" üçgeninden yetişen kişilerdendir.⁸ İşte pek çok popüler romancı gibi Morkaya'yı da böyle bir ortam yetiştirmiştir. Diğer bir deyişle, Burhan Cahit'in romancılığını bu ortam belirlemiştir.

Morkaya, gazeteciliğinin yanında "*İnkılâp Serisi*" genel başlığıyla kaleme aldığı propaganda amaçlı fikrî çalışmalar ve 40 civarındaki popüler roman ile de Türk inkılâbının amaçlarını tanıtıcı, öğretici ve savunucu bir fonksiyon üstlenerek yeni Türkiye'nin oluşumunda etkili olan popüler romancılarımızdan biridir. Türk tarihini belirli bir ideoloji doğrultusunda yorumlayan Burhan Cahit Morkaya, yazdığı eserlerde, Atatürk inkılâplarını halka benimsetmeyi, böylece halkı aydınlatmayı amaçlamıştır. "*Cumhuriyetin kuruluş yıllarının 'propaganda' yazarlarından (...) Burhan Cahit Morkaya (...) Millî Mücadelenin her evresi ile ilgili yaz(ar) (ve) gençliğe hitaben kaleme aldığı inkılâp serisinde (...) son derece açık bir propaganda üslubu kullanır.*"⁹

Büyük bir kısmını gazetelerde tefrika ettikten sonra kitaplaştırdığı romanlarıyla genellikle Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan toplumsal değişimleri ve Avrupalılaştan Türkiye'nin geçiş dönemindeki durumunu yansıtan Burhan Cahit, popüler edebiyat düzeyindeki romanlarıyla geniş bir okur kesimine ulaşmıştır. Edebiyat tarihçilerimizden İsmail Habib Sevük, Burhan Cahit hakkında, "*Erkek romancılar içinde en çok eser verenlerin başında Burhan Cahit Morkaya geliyor. Kolaylıkla ve fazla endişe göstermeksizin bol bol yazan bu kalemin romanlar[ı] yirmi beşi geçmiştir. Bunları iki kısma ayırabiliriz. Mühim bir kısmı sadece aşk mevzularına aittir (...). İkinci kısmı ["kısmı" olacak]*

⁷ Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 125.

⁸ Ülkü Demirtepe, *Fraktan T-Shirt'e*, Yılmaz Yayınları, İstanbul 1992, s. 20-21.

⁹ Adalet Ergenekon Çil, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Toplumsal Değişim ve Burhan Cahit Morkaya*, (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, s. 12-13.

romanlarında da Millî Mücadele ve harbe [Birinci Dünya Savaşı'na, R.G.] ait menkıbelere temas etti." tespitinde bulunur.¹⁰

Burhan Cahit Morkaya, başta Millî Mücadele olmak üzere, Balkan Savaşı ile Birinci Dünya Savaşı'na da romanlarında yer vermiş; ancak bu büyük olayları, daha çok, "macera ve aşk" perspektifinden görüp yansıtmıştır. Bir yanda Millî Edebiyat anlayışının diğer yanda toplumcu çizgideki yazarların hâkim olduğu bir dönemin yazarı olan Burhan Cahit, milliyetçi bir yaklaşımla kaleme aldığı ve popüler tarihî roman olarak nitelendirilebilecek savaş konulu romanları da olmasına rağmen bu dönemin yaygın bir başka eğilimi olan aşk/macera temalarını işleyen romancıların yanında yer almıştır. Aşk/macera temalarını işleyen popüler romancılardan biri olan Morkaya, bu ortamda, genellikle **Cumhuriyet ideolojisine uygun** aşk ve macera romanları yazmıştır. O, hemen her romanında Cumhuriyet değerlerine ve inkılâplarına ayrı bir önem verir.

*"Memlekette içtimaî bir inkılâp meydana geldi. Kadın ortaya çıktı, umumî hayatın şekli değişti. Ev işi eğlenceler dışarının malı oldu. Yeni yetişenler dünkü hayatı bilmiyorlar. Bugünkü hayatın hareketlerini yaşatmak için yeni eserler vereceksiniz. Biz bu geçit, bu istihale devrinin muharrirleriyiz. İçtimaî hayat henüz kaynıyor, tebellür etmedi. Elbette durulacak ve **Türk cemiyeti muayyen bir istikamete yürüyecek, işte o zaman inkılâbın eserleri o devri yaşayacak muharrirler tarafından ibda edilecektir.**"*¹¹

diyen ve yeni/modern hayat tarzını -bir taraftan da popüler kültürü- tanıtmak ve yaymak için eserler kaleme alan Burhan Cahit, romanlarında, II. Meşrutiyet'in, Birinci Dünya Savaşı'nın, Kurtuluş Savaşı'nın ve savaş sonrasının toplum hayatına getirdiği değişiklikleri işlemektedir. Yazar, romanlarında alafranga hayat tarzı, Türkiye'nin modernleşmesiyle ortaya çıkan yeni meslekler ve meseleler, yeni kurulan devletin savaş açtığı tekke ve saray gibi kurumların zararı, toplumun modernleşmesi, imparatorluktan cumhuriyete geçiş süreci gibi konulara yer verir. Diğer bir ifadeyle, Morkaya'nın romanlarındaki başlıca meseleyi, "*çağdaşlığa uymak*" teşkil eder.

Burhan Cahit'in sanata ve edebiyata bakışını irdelerken, genellikle "*toplumsal gerçekliğin yansıtıcısı*" olarak kabul edilen edebî eser ile ilgili olarak aynı zamanda "*toplumsal gerçekliği yarattığı*" iddiasının da olduğunu vurgulayalım. Burhan Cahit'in romanları için bu iki düşüncenin de -özellikle ikincisinin- geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Yazdıkları dönemin giyim kuşam, eğlence vs. ile ilgili alışkanlıklarını sergileyen bir veri deposu olarak okunabilecek bu romanlar, aynı zamanda, yazdıkları tarihî dönemin düşünce ve algılama dünyasının, temel tartışmalarının ve yazarın ideolojisinin de aynası kabul edilebilir.

Özellikle kitle iletişim araçlarının günümüzdeki kadar yaygın olmadığı devirlerde, Burhan Cahit'in etkin olarak rol aldığı gazeteciliğin ve edebiyatın, yaşama biçimini baştan aşağı değiştirmeye/dönüştürmeye çalışan o dönem insanların zihniyet dünyasının şekillenmesinde önemli payı olduğu inkâr edilemez. Burhan Cahit, genç Cumhuriyet'in kurucularının, modernleşme sürecini açık ve vazgeçilmez bir hedef olarak benimsediği yıllarda edebiyat ve gazetecilik yoluyla, toplum üzerinde etkili

¹⁰ İsmail Habib Sevük, *Tanzîmattanberi I: Edebiyat Tarihi*, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1944, s. 398.

¹¹ Servet R. İskit, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Taribine Bir Bakış*, MEB Yayınları, Ankara 2000, s. 185.

olabilecek okur-yazar kitleye, “nasıl modern/çağdaş bir insan olunabileceği, kadın ve erkekliğin ne anlama geldiği, ‘aşk’ın ne demek olduğu, nasıl giyinilmesi ve davranılması gerektiği” gibi konularda yol göstermeye ve onları eğitmeye çalışır.¹²

Burhan Cahit, Ahmet Mithat ve Hüseyin Rahmi’yi andıran bir tavırla, romanlarında yer yer Cumhuriyet ideolojisinin siyasî, sosyal ve ekonomik anlayışının âdeta sözcüsü konumundadır. Yazar, birçok romanında, bunu yaparken romanın dışına taşmayı bile göze alır. Birilerine veya bir şeylere cevap yetiştirmek zorunda hisseder kendini. Uzun uzun konuşmalara, toplumsal çözümlemelere, hatta bildirgelere yer verir romanlarında. Bir anlamda yazar, roman sanatının değil yeni nesle vereceği mesajların peşindedir.

Burhan Cahit, Cumhuriyet’in kurucusu ve yeni Türkiye’nin mimarı Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ü, onun getirdiği yenilikleri ve yaptığı inkılapları, diğer bir deyişle resmî ideolojiyi, başta “yeni nesil” dediği gençler olmak üzere halka ve orta sınıf mensuplarına benimsetmeyi kendisine vazife bilir. Cumhuriyet düşüncesinin, inkılapların, yeni hayat anlayışının yerleşmesine ve kök salmasına eserleriyle ve gazete yazılarıyla hizmet eden Morkaya, Cumhuriyet dönemi ideolojisinin yanında “geçmişle bağın gevşetilmesi [ve] toplumsal yaşamın tümüyle Batılılaşması(na) özel önem vermekte”dir.¹³

Morkaya’nın romanlarında üzerinde sıkça durduğu ve fikirler ileri sürdüğü başlıca konuları şöyle sıralamak mümkündür: kadın, kadın hakları, aşk ve cinsellik, kadın-erkek ilişkileri, evlilik, vatan (vatan sevgisi), namus, dürüstlük, cemiyet (cemiyet düzeni), eğlence tarzı ve eğlence hayatı, gençlik, Türklük, milliyetçilik, Atatürkçülük, Batılılaşma vs... Yazar; bunlardan “vatan”, “Türklük”, “milliyetçilik”, “ulus-devlet anlayışı”, “Atatürkçülük” ve “Batılı yaşam tarzı” hakkında sürekli övücü sözler sarf eder. Görüldüğü gibi Burhan Cahit, Kemalizm’in modernleşmeci ideolojisine destek veren popüler romanlarıyla Cumhuriyet’in yeni yaşam tarzını, ideolojisini, aile modelini, kadın ve erkek tiplerini vs. dolaşıma sokmayı kendine gaye edinmiştir.

Burhan Cahit’in romanlarında ele alınan fikirler, “söylenmiş olanı onaylama (kabul etme) veya onaylamama (reddetme)” şeklinde işlenir. Alternatif düşünceler veya yeni fikirler üzerinde çok fazla durulup tartışılmaz. Çünkü onun romanları, belli bir amaca ve ideolojiye hizmet eden, subekjetif değerlendirmeler içeren güdümlü eserlerdir.

Burhan Cahit, savaş konulu popüler tarihî romanlarında, Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı yıllarında cephede savaşan askerler (*Yüzbaşı Celâl*, *İhtiyat Zâbiti*, *Nişanlılar* vs.) ile bu savaşlar devam ederken cephe gerisindeki halkın yaşamını (*Cephe Gerisi*, *İhtiyat Zâbiti*, *Coşkun Gönül*, *Harp Dönüşü*, *Nişanlılar* vs.) ele alır. Bu konuları doğrudan ele aldığı romanlarının ve diğer romanlarının çoğunda (*Ayten*, *Köy Hekimi*, *Yüzbaşı Celâl*, *İhtiyat Zâbiti*, *Dükkülerin Romanı*, *Aşk Politikası*, *Şeyh Zeynullah* vs.), bir yandan da, yeni kurulan devletin ideolojisini, hassasiyetlerini ve hedeflerini her zaman ön plana çıkarır.

Ancak Burhan Cahit, edebiyatımızda çok çeşitli açılardan ve yeterince derinlemesine ele alınmamış olan Birinci Dünya Savaşı’nı eserlerine konu ederken bu savaşı romanlarında sadece “retorik bir araç” olarak kullanılmıştır. Bu kullanım doğrultusunda, Birinci Dünya Savaşı’nın önemli cephelerinden olan Filistin ve Suriye

¹² Tülin Kurtarıcı, “Modern, Millî ve Popüler Bir Aşk Politikası”, *Virgöl*, Mart 2000, s. 52.

¹³ Ahmet Oktay, *Türkiye’de Popüler Kültür*, YKY, 2. Basım, İstanbul 1994, s. 58.

cepheleri üzerinde daha çok durmuş; bunu da, erken Cumhuriyet döneminde çokça dillendirilen “*Türkün Araplar tarafından arkadan hançerlenmesi*” temasının bir göstergesi olarak kurgulamıştır.

Burhan Cahit’in Romanlarında Birinci Dünya Savaşı

Burhan Cahit’in kaleme aldığı aşk romanlarından biri olmakla beraber Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul’un zengin kesimine ait insanların hayatlarını da fon olarak kullanan *Coşkun Gönül*’de (1925), savaş sırasında İstanbul’da düzenlenen içki ve poker partilerinden hareketle cephe gerisindeki hayata yönelik bazı eleştiriler yapılır. İstanbul’daki kimi insanlar, çevrelerindeki savaştan âdeta kendilerini izole etmişler veya savaştan istifade ederek ‘savaş zengini’ olmuşlardır. Anlatıcı, onlara karşı açıktan bir eleştirel tavır takınmaz; ama sürekli olarak savaş esnasında ekonomik sıkıntılar yaşandığından bahseder; hatta romanın başkahramanı Serap’ın bu nedenle işe girmek istediğine vurgu yapar. Diğer taraftan savaşa ilgisiz olan hedonist ve fırsatçı insanlardan da bahsederek iki zıt durum karşısında okuyucunun eleştirel düşünmesini sağlar:

““Motorbot”un küçük kamarası “Cenyo”dan gelen nevâle ile dolu idi. “Sâcid” Bey’in çok kârlı un işi yaptıktan sonra Viyana’dan avdeti şerefine Büyükkada’daki köşkünde mükemmel bir eğlenti hazırlanıyordu. İstanbul’dan gelecek davetlileri nakletmek için bu motorbot Mehmed Ali Paşa rıhtımına yanaşmıştı. Saat beşe doğru kadınlı erkekli davetliler toplandı. **Halkın mütecessis ve kinli nazarlarıyla** teşyi’ edilen motor Sarayburnu’na doğru açılırken viski ve salvator şişeleri de açılmaya başladı. “Cevdet” Bey de o hafta içinde iyi bir iş yapmıştı. “Asuman”ın gerdanını iki bin liralık bir inci dizisiyle süslemeye muvaffak olduğu için koltukları kabarıyor, neşesinden kabına sığamıyordu. Kadınlar dümen üzerindeki hasır koltuklara yerleşmişler gülüşüyorlardı.”¹⁴ (s. 151).

Kaynağı belli olmayan servetleriyle zevk ve sefa içinde yaşayan Cevdet Bey ve arkadaşları, savaştan önce sıradan insanlarken birdenbire zengin oluvermişlerdir. Bu insanlar, Heybeliada’daki yaz eğlencelerinin yeni simaları olarak ortaya çıkarlar: “*Ada bu yıl pek kalabalık. Yalnız her yıl muayyen tiplere inhisâr eden kalabalık, bu sene yeni yeni simaların karışmasıyla samimiyetini kaybetmişti. Muharebenin meydana çıkardığı gayri tabii hayat İstanbul kibar âlemince meçhûl bazı şahsiyetleri meydana atmıştı...*” (s. 244-245).

Romandaki olayların geçtiği 1917 yılının tarihî bakımından önemli olan yönü, Birinci Dünya Savaşı’nın yaşanıyor olmasıdır. Savaş yıllarında Osmanlı Devleti’nin genelindeki ve İstanbul’daki hayatın zorlukları da romanda yer yer yansıtılmaktadır. Savaşın neden olduğu bazı olumsuzluklar, özellikle İstanbul’a yansıyan ekonomik sıkıntılar, pek ayrıntılı olmasa da romanda bir fon olarak verilir. Sözelimi; romanın kahramanlarından Feyzi Bey, Filistin’deki Gazze cephesine sevk edilir; kendisinden uzun süre haber alınmaz; cephe gerisinde kalanlar, onun yokluğunda büyük maddî sıkıntı yaşarlar. Dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı’nın ardından roman, Mütareke günlerinde de devam eder. Ancak romanda, Mütareke İstanbul’una ait hiçbir olaya

¹⁴ Bu çalışmamızda Burhan Cahit’in eserlerinden yapılan alıntıların imlâsına mümkün olduğunca müdahale edilmemiştir.

veya duruma yer verilmez. Kısacası, cephedekilerin değil de cephe gerisindekilerin durumunun anlatıldığı bu romanda Birinci Dünya Savaşı, bir fon olarak kullanılır.

Burhan Cahit Morkaya'nın 1928 yılında kitap olarak yayımlanan *Harp Dönüşü* adlı romanı¹⁵, Birinci Dünya Savaşı'na katılan Macit Bey'in hâtıralarının anlatıldığı bir "aşk ve savaş romanı"dır. Romanda Macit'in Humret'le olan romantik ilişkisinin yanında Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu bazı olay ve durumlara da "millî olan ile olmayanın çatışması" şeklinde yer verilir.

Harp Dönüşü, Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre öne Mülkiye'den mezun olan Macit ve arkadaşlarının tanıtılmasıyla başlar. Macit'in hâtıraları şeklinde düzenlenen romanın başı, daha çok onun iç dünyası ve çevresiyle olan ilişkilerine ayrılmıştır. Boğaziçi'nde adı verilmeyen bir köydekiyalılardan birinde tesadüfen gördüğü Humret'e âşık olan Macit'in hayatı, savaşın başlamasıyla birdenbire değişir. Romanın bu safhasında sosyal ve millî duygular ön plâna çıkar. Üç aylık bir eğitimden sonra Çanakkale'ye tayin edilen Macit'in hâtıralarında millî olan ve olmayanın çatışması ağır basar. Çanakkale'ye gitmek için yola çıkan Macit, gece Beyoğlu'ndan geçerken gördüğü harp zenginlerini¹⁶ ve levantenleri eleştirel bir gözle anlatır ve millî olanı temsil eder:

"Yedikleri ağır mütenevvi' yemeklerini hazmettirmek için şaraplar, likörlerle midelerine yardım eden bu insanlar yumuşak yataklarına girmeden evvel rubrlarının zevkini vermek istiyorlar. Bunlar belki de bu toprağa yalnız hayatlarını kazanmak için yerleşmiş ecnebiler, lövantenler, Türk'ten, bizden başka insanlardır. Onların hudûdu ve cephesi hiç şüphesiz maddî hayatlarının, refâblarının çerçevesinden ibârettir. Onların belki samîmi, içten gelen bir sevgileri bile yoktur. Yaptıkları musikinin de rengi yok. Kim bilir hangi Garp bestekârının Garp zevkine göre yaptığı bir parça! Onları eğlendiren bu âleme karşı içimde bir tiksinti peydâ oldu... (...) şişman gövdelerini büyük meşin koltuklara yerleştiren kırmızı yüzlü, et yağınandan ibâret insanlar ağızlarındaki kocaman yaprak sigaralarını emerken arada bir ince likör kadehlerini ağızlarına götürüp dudaklarını ıslatıyorlar." (s. 87-88).

Burhan Cahit, burada, Birinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan harp zenginlerini, romandaki sözcüsü konumundaki Macit'in bakış açısından verir. Yazar da, millî olmayan bu tablo karşısında Macit'i kullanarak onun ağzından bu insanlara seslenir ve onları şiddetle eleştirir. Savaşın başlamasıyla bütün bir millet, büyük mahrumiyetlere katlandığı hâlde bu insanlar, her türlü sıkıntıdan uzakta, kendi âlemlerinde günlerini gün ettikleri için yazar, onları "*ruhsuz, et ve kan yağmuru*" olarak niteler.

Macit'in Çanakkale'de kalışı pek kısa sürer. Cephedeki ikinci gününde yaralanıp önce Gelibolu'daki hastanede kalır, sonra da tebdil-i hava için İstanbul'a gönderilir. Romanın bu bölümlerinde tekrar Macit-Humret ilişkisi ön plâna çıkar. Humret, babasının zengin ve nüfuzlu biri olduğunu söyleyerek isterse onu askerlikten kurtarabileceğini ya da daha geri hizmetlerde bulunmasını sağlayabileceğini belirtir.

¹⁵ Burhan Cahit Morkaya, *Harp Dönüşü*, Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul 1928, 360 s. (Çalışmamızdaki alıntılar kitabın bu baskısına aittir.)

¹⁶ Burhan Cahit Morkaya'nın ve diğer romancıların kaleme aldıkları romanlardaki harp zenginleri ile ilgili detaylı bir çalışma için bkz.: Murat Kacıroğlu, "Millî Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Harp Zenginleri", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 20, Kış 2009, s. 117-136.

Macit, Humret'e duyduğu aşk ile vatan sevgisi arasında kısa süreli bir çatışma yaşadktan sonra, bu teklifi asla kabul etmeyeceğini belirterek yeni görev yeri olan Filistin'e gitmek için yola çıkar. Filistin'e ulaştktan sonra Gazze'deki fırkaya tayin edilen Macit'e millî hisler hâkimdir. Romanın bu bölümlerinde millî heyecan ve düşmanı yenme arzusu ön plâna çıkarak Macit'in şahsında "millî olan" vurgulanmış olur. Yazar, sadece millî olanı vurgulamakla kalmaz; Macit'in göğüs göğüse çarpışırken bir İngiliz subayını öldürmesi olayını, savaşın kötülüğünü vurgulamak ve Türk askerinin insanî yönünü vererek onu yüceltmek için kullanır. İngiliz subayının ölümlerinde elinde tuttuğu genç kız fotoğrafı, Macit'e Humret'i hatırlatır. Macit, düşmanı olan bu İngiliz askerini öldürdükten sonra onu sevdiğinden ayırdığı için büyük bir pişmanlık duyacak kadar da merhametli bir Türk askeridir.

Romanın birinci bölümü, İngilizlere esir düşmemek için Macit'in kendini vurmasıyla son bulur. Yazar, bu noktada Macit'e bağlı olarak gelişen olay örgüsünü keserek ikinci bölümde Humret ve ailesinin yaşantısından hareketle savaş yıllarının İstanbul'una yani cephe gerisine ait kesitler sunmaya çalışır. Dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda İstanbul'un sosyal, ekonomik ve ahlâkî hayatında meydana gelen değişimlere ait sahnelerin aktarıldığı bu bölüm, "... İstanbul harbin tabiiğinden çıkardığı yarı ölgün bir hayât içinde bulanmış kirlî bir menba' gibi kaynayıp gidiyor." (s. 221) cümlesiyle başlar. Savaşın özellikle sosyal ve ahlâkî hayat üzerinde yaptığı olumsuz etkilere dikkati çekmek isteyen yazar, bu sosyal yapı içinde iki farklı sınıfın ortaya çıktığını belirtir. Birbirine zıt bu iki farklı sınıf arasındaki ilişki, "millî olan" ile "millî olmayan"ın çatışması şeklinde ele alınır:

"Fihakâta harp İstanbul halkını birbirine zıt iki parçaya ayırmıştı, bir tarafta her günkü nafakasını almak için câmi kapılarında vesika ekmeği bekleyen, çocuğuna süt, hastasına şeker bulmak için tenceresine, bakırına kadar fedâ eden alîl ve himâyesiz azîm bir tabaka... Karşı tarafta çocuğunun sünnet cemiyeti için Ada'daki köşkünde kırk gün kırk gece düğün yapan, misafirlerine boş görünmek için gece yarısı motorla Beyoğlu'ndan dondurmalar getiren nev-zubûr ve mahdûd bir zümre..." (s. 221-222).

Savaş, sadece sosyal yapıyı bozmakla kalmamış, aynı zamanda ahlâkî yapıyı da tahrip etmiştir. Bu konuda yazar, şu tespitlerde bulunur:

"Mağlûbiyetler milletlerin ahlâkını değiştirir. Âdetlerini değiştirir, hele böyle uzun seneleri sefâletle geçen bir harp asırlardan beri kıymet ve ehemmiyet verilerek muhâfaza edilen an'aneleri belirsiz bir te'sîr ile ortadan kaldırır, ahlâk telakkisi değişir, zevkler biraz daha âdileşir, behîmîleşir. Sefâlet bir kurt gibi en metîn vicdânları için için öyle yiyip çürütür ki iffet ve fazîletin timsâli gibi görünen ağızlar yavaş yavaş fuhuş ve sefâletin tatlı zebrini içmeye başlarlar. İşte İstanbul harbin son yıllarında taliin kendine mukadder kaldığı bu âkıbete vâsıl olmuştu. Zayıf nesil bünyesindeki ibtiyâcî tatmîn etmek için varlığından, mukaddes bildiği an'anelerinden birçoğunu unuttuğu gibi iffetini de fedâ etti. Artık sefâhet bu vesika ekmeği kemiren âile ocaklarında rahat, sıcak, samîmî bir arzû ile karşılandı." (s. 222- 223).

Romanın ikinci bölümünün girişinde İstanbul'a ait böyle bir tablo çizildikten sonra, Humret ve ailesinin anlatılmasına geçilir. Humret'in ailesi, savaşın olumsuz tesirlerinden uzak, mutlu ve müreffeh yaşayan, yazarın dikkat çektiği ikinci sınıf ("millî olmayan") zümreye dâhil olan insanlardır. Bu noktada, Macit'in zıddı olan gayri millî bir tip ortaya çıkar: Adnan Bey. Adnan Bey, Humret'in yakın akrabasıdır ve onun babasının yardımıyla savaşa gitmekten kurtulmuştur: "*Adnan Bey Humret'in teyzezâdesi*

idi. Harp başladığı zaman Humret'in babasına yalvarmış, yakarmış, askerlikten kurtulmuş, (Berlin)'e tahsile gitmişti. Dört yıl evvel, sünepe, pısrık, boysuz Adnan şimdi kırmızı yüzü, traşlı başı ile büsbütün başkalaşmıştı.” (s. 227). Humret ve ailesinin yaşadığı yalı, babasının yüksek mevkii sayesinde savaşın etkilerinden uzakta kalmış; Macit'ten ayrı kalmanın hasret ve hüznünü yaşayan Humret hariç herkes, kendi dünyaları içinde mutlu bir şekilde yaşamaya devam etmiştir: “Babasının yüksek mevkii bu yalıtı harp hayatının mahrumiyetlerinden, ihtiyâçlarından kurtarmıştı, değişen hiçbir şey yoktu, fazla olarak dışarının mahrumiyetlerinden akseden bir varlık içinde eskisinden fazla bir şetâret ve âbenek başlamıştı.” (s. 231). Yazar, bu ailenin ve çevresindeki diğer insanların lüks hayatlarını daha yakından göstermek için romanda adı verilmeyen bir nâzırın Büyükada'daki köşkünde verdiği partiyi bir tablo hâlinde resmeder. Bu partiye katılan “harpten gıda alarak beslenen” yeni sınıfa mensup kişiler ve partide yaşananlar, okura eleştirel bir bakışla verilir:

“İstanbul'un harp devri mahsülî ma'rûf çehreler, güzel kadınlar, dinç vücudlarına rağmen her biri birer babane ile askerlikten kurtulmuş delikanlılar davetliler arasında idi. Bahçenin ince kum döşeli geniş bir köşesinde, dallarında elektrik damlaları pırlayan yüksek çamlar altında büyük, mustatıl bir sofraya kurulmuştu... Çamlığın bir köşesine tertib edilen açık büfede gümüş buzluklar, beyaz keten havlulara sarılı şarap ve şampanya şişeleri, aralarına parça parça buzlar döşenmiş mütenevvi' meyveler göze çarpıyordu...” (s. 237).

Romanda savaş zamanında zenginlik içinde yaşayan az sayıda insana ait bu ve buna benzer manzaralar gözler önüne serilirken vesika ekmeğine muhtaç geniş halk tabakalarının içler acısı durumuna da öncekilerle tezat oluşturacak şekilde değinilir. Yazar, savaş yıllarındaki bu tezadı mekândan hareketle de ortaya koymaya çalışır ve Büyükada üzerinde durur. Burası savaş yıllarında bu tip âlemlerin yapıldığı, harp zenginlerinin toplandığı bir merkez hâline gelmiştir. “Çamurlu vesika ekmeği peşinde bütün İstanbul'un kırıldığı sıralarda” bu mutlu azınlık, gece sabahlara kadar süren eğlencelerinde su gibi para harcamakta; savaşın getirdiği sosyal bunalımların çok uzağında yaşamaktadırlar.

Burhan Cahit'in Birinci Dünya Savaşı'nı cephe ve cephe gerisiyle birlikte anlattığı ve Araplara en yoğun eleştirileri yönelterek okurlarına yeni rejimin bakış açısını empoze ettiği **Yüzbaşı Celâl** (1933) adlı tarihî popüler romanı, bu çalışmamız için en önemli malzemeleri içeren, hatta “kanonik metin”¹⁷ nitelemesini hak eden bir eserdir. Romanda, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Türk ordusunda asker olan Yüzbaşı Celâl'in macerası anlatılmaktadır. Yazar, Ahmet Kıymaz'ın da tespit ettiği gibi bu romanda, “Birinci Dünya Savaşı ile Millî Mücadele dönemindeki Türk-Arap ilişkilerini konu olarak ele alır. Bu ilişkiler içinde **Türkler tarafında Araplara duyulan sevgi, merhamet duygularına rağmen, Arapların İngiliz ve Fransızlar'la olan**

¹⁷ “Kanonik metin” terimiyle daha çok inkılâpları ve rejimi anlatan metinler kastedilir. A. Cüneyt İssi, bu olguyu şöyle ifade etmektedir: “Kanonik metinler, uluslaşma sürecinden sonra sabasını genişletmiş, yalnızca din sahasında değil, başka sahalarda da ‘insan/toplum/medeniyet inşa etme’yi amaçlayan çeşitli metinler kanonik metinler olarak adlandırılmıştır. Özellikle iktidarın ideolojisini -bu, genellikle ya tamamen ya da kısmen eskiyi reddeden bir söylem üzerine yükselir- yerleştirmek/benimsenmek için ortaya konulan metinler böyle metinlerdir.” [A. Cüneyt İssi, “Toplum Mühendisliği Bağlamında Kanon-Edebiyat İlişkisi”, *Hece* (Hayat-Edebiyat-Siyaset Özel Sayısı), S: 90/91/92, Temmuz-Haziran-Ağustos 2004, s. 358].

beraberlikleri de yansıtılır.¹⁸ Yüzbaşı Celâl'in şahsında Türk askerlerinin Birinci Dünya Savaşı'nda Arabistan'da yaşadığı güçlüklerin, aynı dinden olmalarına rağmen Arapların Türkler yerine İngilizleri ve Fransızları desteklemelerinin ve Türk askerlerinin iki ateş arasında kalmasının anlatıldığı bu tarihî roman, "*içinde barındırdığı olaylardan çok, aydınların topluma ve Cumhuriyet'e bakışını yansıtması açısından tarihî belge*"¹⁹ değerinde olan bir metindir.

Yüzbaşı Celâl romanı, Erol Köroğlu'nun da²⁰ vurguladığı gibi, Birinci Dünya Savaşı'nın retorik amaçlarla veya kişisel çıkar amacıyla kullanımına en uygun örneklerden biridir. Roman, Burhan Cahit'in diğer popüler romanları gibi, fikrî derinlikten ve tarihî olgulara yaklaşımda titizlikten uzaktır; bir macera romanı veya filmi yöntemiyle günün şartlarını veya yeni rejimin icraatlarını destekleyici/olumlayıcı bir hikâye anlatarak nemalanmak amacındadır. Yazar, romanın başkahramanı Yüzbaşı Celâl aracılığıyla 1930'lar Türkiye'sinde yaşayan okuruna "Arap'ın" kötü ve çirkin milliyetçiliğine karşı bizim "iyi ve güzel milliyetçiliğimiz"den bahseder. Dolayısıyla yazar, tarihî gerçekliği o günün siyasi tercihi doğrultusunda kullanmıştır.

Roman, iki sene Avrupa'da bulunduktan sonra Halep'te görevlendirilen Erkanîharp yüzbaşı Celâl'in Kayser ordularında eğitilmiş Alman hayranı Orhan Paşa tarafından daha doğudaki Aynülkum'a gönderilmesi ile başlar. Bu bölge, "güvenilmez" Arap kabilelerinin kontrol altında tutulması açısından stratejik bir öneme sahiptir. Yüzbaşı Celâl, sekiz yüz kişilik bir askerî güçle bu bölgede bir karargâh kurar. Bu durum, çevrenin nüfuzlu şeyhi Sadun'un hiç hoşuna gitmez; çünkü Şeyh Sadun, ateşli bir Arap milliyetçisi olup Arapların geri kalmasına neden olduğunu düşündüğü Türk/Osmanlı idaresini yıkmak amacıyla Batılı güçlerle işbirliği içindedir.²¹

Bu arada Avrupa'da savaş çıktığı ve Osmanlı Devleti'nin de bu savaşa Almanya'nın yanında katıldığı duyulur. Yüzbaşı Celâl, Cemal Paşa kumandasında açılan Suriye cephesinde istihbarat işleriyle görevlendirilir. Kanal Seferi'ni ve daha birçok çarpışmaları içerip uzun yıllara yayılan bu macera, romanda çok kısa olarak ve Celâl'in bu topraklarda kan dökmenin anlamsızlığı fikrine dayanan yaklaşımını vurgulamak amacıyla ele alınmıştır. Yüzbaşı Celâl'e göre, "***Türk'ün üzerine titredığı ve kendi anavatanı Anadolu'nun kısıtlı kaynaklarıyla beslediği Araplar her zaman hıyanet içindedirler. Artık bu hainler kendi hallerine bırakılmalı ve anayurdun savunmasına önem verilmelidir***". Celâl'in bu görüşleri, kumanda kademesinde ilgi görmese de hezimete doğru önlenemez gidişat onu haklı çıkaracaktır. Celâl, cephe çöktüğünde istihbarat görevinden ayrılır ve geri çekilen Türk güçlerini isyancı Arap aşiretlerinin saldırılarına karşı korumak amacıyla oluşturduğu bir süvari birliğinin başına geçer.

Yüzbaşı Celâl ve adamları, bir Türk birliğini sıkıştıran kalabalık bir Arap çetesine baskın verir ve bu baskında grubun önderi Şeyh Sadun da ele geçer. Celâl, İngiliz

¹⁸ Ahmet Kıymaz, *1928-1946 Arası Yayımlanan Türk Romanlarında Dünya Savaşları, Millî Mücadele ve Ağrı Dağı İsyanı'nın Yansıma Biçimleri ile Belgesellik Özellikleri*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001.

¹⁹ Ömer Türkeş, "Güdükl Bir Edebiyat Kanonu", s. 427.

²⁰ Erol Köroğlu, "Tarih, İdeoloji ve Popüler Roman: Burhan Cahit Morkaya ve Yüzbaşı Celâl", Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde sunulan basılmamış bildiri, 5 Kasım 1999.

²¹ Romandaki bu karakter, bize, Birinci Dünya Savaşı'ndaki Arap isyanının önde gelen ismi Şerif Hüseyin'i çağrıştırmaktadır.

hücumuna karşı hazırlık yaparken Sadun'a yanlış yolda olduğunu anlatır ve onu serbest bırakır. Ele geçirdiği istihbarat doğrultusunda, Sadun'un Halep'te karşı casusluk faaliyetlerinde bulunan Fransız eğitimi almış havaî kızı Zehra'yı arar; fakat ele geçiremez. Savaş sonundaki Mütareke'nin imzalanması üzerine Halep'i Fransız güçlerine teslim ederek Anadolu'ya geri döner. Celâl, mağlup Türk birliklerinin başında Halep'ten ayrılırken bir türlü ele geçiremediği Zehra, bir pencereden onunla açık açık alay eder.

Romanın bundan sonraki bölümlerinde Celâl'i Güneydoğu Anadolu'daki millî direnişin örgütleyicisi olarak görürüz. Celâl, işgalci Fransız güçleri bölgeden çekilinceye kadar direnişe önderlik eder; fakat tam Fransız işgalinin sona erdiği sıralarda Kilis'e bir Arap baskını olur. Başını Şeyh Sadun'un çektiği bu baskın durdurulur ve Sadun, aldığı yaralar sonucu pişmanlık duyguları içerisinde ölür. Romanın sonundaki iki mektupta Celâl'i Ankara hükümetinin resmî görüşmecisi olarak görürüz. Suriye'ye gelen Celâl, Fransızlarla sınır meselelerini sonuca bağlar ve tam döneceği sırada Şeyh Sadun'un kızı Zehra'yla bir kere daha karşılaşır. Zehra, aradığını bulamamış bir hâlde Fransızlar tarafından Halep'ten çıkarılmakta ve İskenderiye'ye sürülmektedir. O da tıpkı babası gibi pişmanlık duymaktadır. **Türk milliyetçisi Celâl, muzaffer bir biçimde yurduna dönerken Arap milliyetçisi Zehra, Fransız boyunduruğu altına giren yurdundan kovulmaktadır.**

Popüler bir edebiyat ürünü olan bu romanda, anlatılan olaylarla ilgili tek bir yerde (s. 166) tarih (1920) zikredilir. Amacı tarihî gerçekleri edebî gerçeklik alanına taşımak olmayan Burhan Cahit, Erol Köroğlu'nun da²² vurguladığı gibi, tarihleri silerek kurmacasını anonim anlatı sınırlarına çeker ve onu bir masal, bir romans veya bir destan gibi söylence alanına dâhil ederek bu sayede, gizli gündemini (okuru ideolojik mesajıyla yönlendirme hedefini) daha kolay gerçekleştirmeyi düşünür. Niyet ve hedef bu olunca da tarihî bir romanda olmaması gereken büyük hatalar bile önemsizleşir. Örneğin; Celâl, romanda, Şeyh Sadun'la milliyetçilik konusunu tartışırken bu türden bir hata yapar:

“Araplar ilk dört büyük halifenin zamanında nasıl yüksek bir saltanat kurmuşlarsa bir aralık sönmeğe başlayan bu haşmet Abbasilerle tekrar alevlenmiş, bu sönmeğe başlayınca Emevîlerin saltanatı parlamış ve son devrin hamleleri yeryer bütün istilâ mntakalarında müñferit چراغlar halinde görünürken Türk orduları bu yeniden parlamak istidadını gösteren arap saltanatına nihayet verdiler. Hilafeti aldılar ve araplığı kendi malikânelerine ilâve ettiler.” (s. 77).

Celâl'in konuşmanın bu aşamasında Emevi-Abbasi sırasını tersine çevirmesi Arap tarihi üzerine dev bir kütüphaneye sahip olan Şeyh Sadun'un da dikkatini çekmez. Zaten yazar açısından bu mesele önemli de değildir. Onun için önemli olan, Türk-Arap milliyetçilikleri çatışmasına basit, hafızada kalması kolay bir soyağacı çıkarmaktır. Alıntıda da görüldüğü üzere Türkler, Arapların tarihî gelişimine engel olmamışlardır; Erol Köroğlu'nun da²³ vurguladığı gibi, bütün mesele, bir “toplumsal Darwinizm” meselesidir: Araplar yükseldiler, sonra düşüşe geçtiler ve onlardan güçlü

²² Erol Köroğlu, “Tarih, İdeoloji ve Popüler Roman: Burhan Cahit Morkaya ve Yüzbaşı Celâl”, 5 Kasım 1999.

²³ Erol Köroğlu, *a.g.b.*

hâle gelen Türkler tarafından zapt edildiler.²⁴ Olaya bu sakat mantıkla bakarsak yabancı güçlerin zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu'nu -özellikle de Anadolu'yu- işgal çabaları da normal karşılanmalı ve bu işgalci güçler de suçlanmamalıdır o zaman.

Romanı popüler (ve tabii ki ideolojik) kılan bir başka özellik de, karakterlerin siyah-beyaz zıtlığıyla çizilmiş olmasıdır. Romanda Yüzbaşı Celâl de dâhil olmak üzere bütün karakterler, işlevsel bir yüzeysellikte çizilmişlerdir. İsyancı Araplar, “pis, hain ve akılsız”; küçük ve orta rütbeli Türk subayları “zeki, vatansever ve milliyetçi”; Arap kadınları “şehvetli, tutkulu ve değersiz”; yüksek rütbeli (İttihatçı) subaylar da “anlayışsız ve kaypak”tır. Bu bağlamda, Celâl ve onun negatifi (arabı) olan Şeyh Sadun'a biraz daha yakından bakmakta yarar var. Çünkü yazarın kafasındaki gizli gündem, temelde bu iki karakter üzerinden işlenmektedir. Celâl, Avrupa'da eğitim görmüş, genç, yakışıklı, zeki, kültürlü, çalışkan ve milliyetçi bir Türk subayıdır. Hırçın, daha doğrusu eleştirmekten kaçınmayan mizacına rağmen sürekli rütbe alır; romanda yüzbaşılıktan miralaylığa (albaylığa) kadar yükselir. Fakat bu türden gündelik ikbâl araçlarına aldırış etmeyecek kadar da idealisttir. Düşmanına bile insanîyet çizgilerinde ve insafla yaklaşır.²⁵

Şeyh Sadun ise kültür ve zekâ açısından Celâl'den geri kalmamasına, hatta zenginliği ve toplumsal statüsü ile ondan çok ileri olmasına rağmen, ortaçağ zihniyetinden kurtulamaz ve Arapları Türk boyunduruğundan kurtarıyorum derken onları Batılı sömürgecilerin eline teslim eder. O, Celâl'in tam tersine hareket ederek düşmanından medet umduğu için yok olmaya mahkûmdur.

Romandaki bu bilinçli “tarihdışı” ve yüzeysel karakter kuruluşu yöntemleri üzerine oturan popülerlik, görünürde Birinci Dünya Savaşı tecrübemizi ve onun akabinde Millî Mücadele'nin birer parçasını hikâye ederken bir yandan da daha önce sözünü ettiğimiz “gizli gündem”e lojistik destek sağlarlar. Bu “gizli gündem”, 1930'lar Türkiye'si'nin siyasî tercihlerini ve yeni rejimi olumlamaktır. Romanın yazılmasının tamamlandığı 1931 yılına gelindiğinde, saltanat ve hilafet kaldırılıp laik Cumhuriyet rejimi kurulmuş; Birinci Dünya Savaşı'na girilirken ülke nüfusunun yarısını teşkil eden Arap topraklarından real-politiğin de bir gereği olarak Misâk-ı Millî ile vazgeçilmiş; kültürel tercih, Batı'ya ait “muasır medeniyet” doğrultusunda yapılmış ve tüm politikalar bu doğrultuda biçimlendirilmeye başlanmıştır.²⁶ Fakat bu değişim süreci,

²⁴ Erol Köroğlu, *a.g.b.*

²⁵ Erol Köroğlu, *a.g.b.*, 1999.

²⁶ Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar* adlı çalışmasının 229-231. sayfaları arasında Morkaya'nın yorumundan çok farklı bir görünüm sunar. Kayalı, Mondros Mütarekesi'nden sonra kurulan Ahmet İzzet Paşa yönetimindeki yeni kabineyi, Ekim 1918'de kaybedilen Arap vilayetleri sorununu onlara “iç işlerinde özerklik” vererek çözmeye niyetlendiğini ve bu yaklaşımın kabinedeki Arap mebuslar tarafından sevinçle karşılandığı gibi Şekib Aslan gibi kimi Osmanlı Arapların geniş kapsamlı bir özerklikle Osmanlı hanedanı altında yeniden siyasî bir birliği temin etmek için çalıştıklarını, 1919'daki kurtuluş mücadelemizde mümkün olan en fazla Osmanlı toprağının yabancı işgalinden kurtarılmasının hedeflendiğini ve bunun için kuzey Suriye'de Fransızlara karşı ortak bir Arap-Türk direnişinin hazırlıklarının başlatıldığını, Şam'daki milliyetçi hükümetin Türk direniş hareketiyle Fransız ve İngilizlere karşı direnme amacıyla temas kurduğunu, Anadolu ve Suriye arasında ortak bir eylem ve iki milletli bir devlet kurmak için müzakereler yapıldığını, bunun üzerine İngilizlerin endişeye kapıldıklarını, Fransız işgalinden korkan Şam ve Halep'te Anadolu'daki direnişle işbirliği fikri gittikçe daha fazla taraftar bulurken Suriye topraklarının parçalanıp Siyonistlere toprak bağışlanacağını fark eden Filistinlilerin de Birinci Dünya Savaşı'nda arkadan vurdukları Türklere yaklaştığını, 1920'de Osmanlı meclisinde resmen

henüz tazedir ve epey de muhalifi mevcuttur. 1929'daki büyük ekonomik kriz de, bu muhalefet odaklarını, seslerini yükseltmek için fırsat arar hâle getirmiştir. Nitekim 1930'daki kısa Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi, yeni rejimin yönetici kadrosunun kendi hegemonyalarını henüz sağlam bir zemine yerleştiremediklerini de gösterecektir. Bilindiği gibi, hegemonya sadece kaba kuvvetle sağlanabilen bir şey değildir; siyasî olduğu kadar toplumsal, ekonomik ve belki en önemlisi kültürel yönleri de vardır. Siyasî baskının kurulması, bu baskının bastırılanlarca doğal kabul edilmesini sağlayacak "organik bir ideoloji"yle ve buna hizmet edecek "organik aydınlar"la mümkündür. Burhan Cahit Morkaya, günümüzde edebiyat kanonunun dışında kalmasına ve unutulmasına rağmen erken Cumhuriyet döneminin "organik aydın"larından -daha doğrusu konjonktüre göre şekil alan menfaatçi yazarlardan- biridir. İnönü tarafından da açığa çıkarılan Morkaya'nın bu romanındaki temel projesini bu bağlamda şöyle tanımlamak mümkündür: Ülkede ekonomik problemlerin de körüklediği bir irtica tehlikesi vardır. Bu tehlike, Türkiye Cumhuriyeti'nin organik ideolojisi olan Türk milliyetçiliğinin dışında, İslâmcı-hilafetçi bir görünüm sergilemekte ve Batı'ya yönelişi baltalamaktadır. Bu tehlikeye karşı Türk milliyetçiliğini yüceltmek ve hilafetin meşruiyet zemini olan din birliğine darbe vurmaya üzere Arap milliyetçiliğinin sefaletini teşhir eden bir anlatı oluşturmak gerekir. Bunun için en uygun zemin, Birinci Dünya Savaşı sırasında Suriye Cephesi'nde olan bitenlerdir. Böyle bir anlatıda fedakâr Türk insanını arkadan vuran "akılsız, nankör ve hain" Arap imgesi işlenirse "bu kanserli hücrelerin var kıldığı hilafet"ten kurtulmanın kaçınılmazlığı kanıtlanmış olur. Bu durumu romandan birkaç alıntıyla örnekleyebiliriz:

"Ve emin olun bu mübarek tebaanın düşmanlığı en kuvvetli devletin muhasamasından daha fenadır. Daha tehlikelidir. Bir devletle harp ederken harp kaideleri tatbik edilir. Bunlar sulhde nankör oldukları kadar isyanda da zalim ve hilekârdırlar... Havran isyanında esir düşen Türk askerlerinin gözlerini oyanlar, kızgın demirle dağlayanlar bu müslüman araplar, hattâ halifenin neslinden geldiklerini söyleyen o başı kefiyeli mel'un şeriflerdir." (s. 49); ***"Bizim mücadele ettiğimiz, her***

benimsenen ve 1921'de de TBMM'de kabul edilen Misâk-ı Milli'nin "yabancı işgali altındaki Osmanlı topraklarında yaşayan Arapların kendi kaderlerini tayin hakkı"na değinen ilk maddesine rağmen açıkça bir Türk anayurdu telaffuz edilmediği için Arapların Anadolu'daki direniş hareketiyle işbirliği yapmasına kapının açık bırakıldığını, özellikle Fransa'nın Suriye'yi işgalinden sonra Iraklı milliyetçilerin de Anadolu ile işbirliğine olumlu baktıklarını, ancak anti-emperyalist bir hareket olan ve bu yönüyle Araplarla işbirliğine gitmesi gayet doğal olan Anadolu direniş hareketinin ana damarını teşkil eden Kemalistler'in Arap nüfusun yaşadığı topraklar üzerindeki tartışmalardan kendilerini uzak tuttuklarını, 1922'nin sonunda bazı Filistinli Arap liderlerin Türk mandası altına girme isteklerinin ve bağımsızlık beklentisi boşa çıkan, İmparatorluğa karşı nostaljik duygular besleyen ve emperyalizme karşı Türklerle daha etkin bir işbirliği arzuları besleyen Arapların talepleri, Anadolu'yu işgal etmiş emperyalist kuvvetlere karşı neler yapılabileceğini düşünerek dikkatlerini Anadolu'yu kurtarmaya yoğunlaştıran ve kaybettiği toprakları geri isteme hırından vazgeçen Kemalistlerce dikkate alınmadığını belirtir. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı esnasında başını Şerif Hüseyin'in çektiği Arap isyanının İstanbul hükümetinde çok uluslu imparatorluğu korumanın boşuna olduğu düşüncesini oluşturduğunu, ancak savaştaki yenilgilerin ve Arap isyanının Türkçü ideolojiyi kuvvetlendirmesine rağmen Birinci Dünya Savaşı devam ederken hükümetin kamu hayatında İslâmcı-Osmanlıcı bakışı vurgulayarak ayrılıkçı akımlara prim vermediğine, bunun bir göstergesi olarak Türkçü akımın önde gelen ideologlarından Yusuf Akçura'nın 1916'da üniversitedeki işini kaybettiğine dikkat çeken Kayalı, savaştaki nihai yenilginin Osmanlılık fikrinin sonunu getirdiğini ifade eder.

karış toprağı için binlerce Anadolu evladının kanını döktüğümüz şu mintika elimizdeki vesikalara göre düşmanla tamamilе teşriki mesai eden bir ırkın yaşadığı ve uzun asırlara rağmen Türklükle imtizaç etmeyen bir milletin yerleşmiş bulunduğu, Türkiyeye yabancı ve hatta düşman bir ülkedir. Daba dün Şam yolunda bir levażım kolumuza hücum eden Araplar iki zabitimizle on yedi neferimizin kanına girdiler. Ve asıl cenuptan gelen kuvvetlerimize bile vakitli vakitsiz çöl aşiretlerinin sarkıntılık ettiğini her gün tebliğlerimizle ilân ediyoruz. Şu halde burada iki düşmanla birden mücadele ettiğimiz anlaşılıyor.” (s. 115).

Birinci Dünya Savaşı sırasında Arapların korunması için Türk askerlerinin Arabistan’a gönderilmesinin tek sebebi olarak halifelіği gören yazar, bu görüşünü romanda dile getirirken romanın yazıldığı tarihte kesinleşmiş olan Misâk-ı Milli sınırlarının meşruluğuna ve böyle bir sınıra çekilmenin gerekliliğine de vurgu yapmış olur:

“Hepimiz Türküz, bulunduğumuz yer çorak Arap çölleri... Burada niçin bulunuyoruz? Arap kabilelerinin muhtemel hareketine meydan vermemek için. Halbuki düşünün Türkiye’nin hududu burada değil, Şam’da, Kudüs’te değil, Cidde’de değil, Medine’de değil ta Yemen çöllerinin müntehasında, Aden sahillerinde bitiyor ve Anadolu’dan çok büyük olan bu sabada bir tek Türk köyü yoktur.

Genç süvari zâbiti haykardı:

-Ah şu hilafet, dedi. Başımızda canlı felaket.” (s. 47).

Burhan Cahit’in halifelіğin kaldırılması konusundaki en açık sözleri, bu romanda geçer. Yazar, Avrupa devletlerini örnek göstererek halifelіğin kaldırılması gerektiğini savunur: “Avrupa’nın bugünkü teşekkülüne bakınız. Aralarında dinî rabita olan devlet var mıdır? Papa bile bu dinî alakaları yalnız kütüphanelerde bırakan milliyet aşkı devletlerin arasında, kabuğuna sinmiş bir kaplumbağ gibi oturuyor.” (s. 77); “**Saf Türkün yüreğine uyuşturucu bir Mekke aşısı vurup beş asır onu sairfilmenam gibi yaşatan hilafet için Türk hudutları içinde yer ayırmayacağız.”** (s. 200).

Hedef Arapları -dolayısıyla halifelіği- kötülemek olunca Araplarla ilgili şu betimlemeler de doğallaşmaktadır: “Suarilerin birer alev dilimi gibi kalkıp inen kılınçları **meşin gibi sert ve kirlî arap vücutlarını** pastırma gibi doğruyor, müthiş çığlıklar kopuyordu.” (s. 129); (Rıfat) “Bu kıza yazık olmuş değil mi yüzbaşım... Daba da on yedi yaşında varyok.. **Araplar atlarını kızlarından fazla seviyorlar.”** (s. 4).

Morkaya, aslında projesinin hedeflerini iyi biliyor ve konuyu dağıtmaktan da özellikle kaçıyor. Fakat yine de şekillendirilmesine kendince katkıda bulunmaya çalıştığı ideolojinin başka hesaplaşmalarına veya hesaplarına göndermede bulunmayı da ihmal etmiyor. Romandaki “*Ve ta kaşkaslardan bellerine birer tabanca sokup buralara kadar gelen Antranik çetelerinin döküntüleri de cenuba avdet eden Fransız ordusunun safları arasında, bazı insanlarla beraber seyahat eden tufeylî haşarat gibi Türk topraklarından çıkıp gittiler.*” (s. 185) cümlesinde Araplardan “*tufeylî haşarat*” olarak bahsedilirken Fransızlara “*bazı insanlar*” olarak göndermede bulunulması, sadece benzetme gereği değildir. Bütün roman boyunca yazarda ateşli bir Fransız sempatisi de net bir şekilde görülüyor. İşte bu görüşümüzü destekleyen birkaç örnek daha:

(Yüzbaşı Celâl konuşuyor) “**Türk milleti Fransızları çok sever, en geti Türk köylerinde bile Fransızlara karşı candan bir sevgi vardır. Ve diyebilirim ki bu sevginin yanında da derin bir İngiliz ve Rus tevahhuşu**

mevcuttur. Fransızlarla Çanakkale'de vuruştuk. Hiç müteessir olmadık. Halebi Fransız ordusuna teslim eden Türk kumandanı benim. İtiraf edeyim ki bir asker için çok elim olması icap eden bu muamele bile beni o kadar alâkadar etmedi." (s. 184); "(Kurtuluş Savaşı sonrası) *Hudut meselesini gayet dostane ballettik. Fransızlar da bizim gibi dostlara karşı hem teklifsiz hem fedakâr.*" (s. 203); "*Ben kendi hesabıma cenup hudutlarımızda Şam hacıları yerine Paris didonlarile komşu olmağı tercih ederim. Hiç olmazsa ya mert ve faziletli bir düşman ve yahut samimi ve fikirli bir dosturlar.*" (s. 200-201).

Bu sempatinin kaynağında yazarın eğitim nedeniyle bir Frankofil olması yatıyor olabilir. Fransız yanlısı olmasının ve İngiliz-Rus karşıtlığının altında günün diplomatik eğilimleri de yatıyor olabilir. Öte yandan bu, sadece bir model alma kaygısı da olabilir.²⁷

Yüzbaşı Celâl romanı, Birinci Dünya Savaşı'nın Güney Cephesi içinde yer alan cephelerinden biri olan Sina(Suriye)-Filistin Cephesi'nde geçen olayları ele almıştır. Romanda anlatılan olaylar, 1913 ile 1920 seneleri arasında geçmektedir. Yazar, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önceki dönemi, savaş yıllarına nispetle daha ayrıntılı işlemiştir. Yüzbaşı Celâl'in Şeyh Sadun ile görüşmesi ve Zehra ile arkadaşlığı, uzun bir bölüm teşkil ederken savaş yıllarındaki olaylar üzerinde pek fazla durulmaz. Zira **koyu bir Arap düşmanı olan yazarın**²⁸ buradaki asıl amacı, savaşı anlatmaktan ziyade savaş sırasında "*nankör*" Arapların, "*kendileri için 500 sene kan ve ter akıtan*" Türklere yaptığı ihaneti anlatarak okuyucuda olumsuz bir Arap imgesi oluşturmaktır: "*İşte beş yüz sene üstüne titrediğimiz Arabistanı bırakıyoruz. Daha bu nankör çöllerin bir Türk kemiğine değmeyeceğini anlayamadık mı?*" (s. 143). Arap, Yahudi ve Ermeni düşmanlığını romanlarında hiç gizlemeyen Burhan Cahit'e göre, zaten, Arap topraklarını Osmanlı sınırlarına katmak, Osmanlı Devleti'nin başına gelen en kötü olaylardan biridir:

"(...) biz Arabistan denilen ülkenin idaresini üstümüze aldığımız günden beri en temiz kuvvetlerimizi israf etmeğe başladık. Hiçbir şey almadan bu çöllere mütemediyen verdik. Türkün gıdasından kestik, Arabı besledik. Bu aşiret reisleri biliyor musunuz, mevhum bir şerafet ve muhayyel bir hilafet ismini nadide bir cevher gibi satarak sarayın kaç torba altınını çekmişlerdir. Bu altınlar ki her biri Anadolu'da bir Türk köylüsünün sattığı bakırı, bir kızının mezada çıkan sırmalı gelin yorganı bedeli olarak toplamıştır." (s.16).

Arapların yeryüzünde olmasından dahi rahatsız gibi görünen Burhan Cahit'e göre, bu ırkın dostluğu da düşmanlığı gibi tehlikelidir:

"Ve emin olun bu mübarek tebaanın düşmanlığı en kuvvetli devletin muhasamasından daha fenadır. Daha tehlikelidir. Bir devletle harp ederken harp kaideleri taktik edilir. Bunlar sulhde nankör oldukları kadar isyanda

²⁷ Erol Köroğlu, "Tarih, İdeoloji ve Popüler Roman: Burhan Cahit Morkaya ve Yüzbaşı Celâl", 5 Kasım 1999. Birinci Dünya Savaşı'nın Türk edebiyatında millî kimlik inşası amacıyla bir propaganda aracı olarak kullanılmasına dair geniş bilgi için bkz.: Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918): Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

²⁸ Burhan Cahit'in bu yönüne değinen önemli bir İngiliz araştırmacının iki yazısı için bkz.: Andrew Mango, "Turkey and the Middle East", *The Middle East in Transition*, (ed. Walter Laquer), London 1958, s. 188; Andrew Mango, "Turkey and the Middle East", *JSTOR: Journal of Contemporary History*, Vol.: 3, July 1968, s. 229.

da zalim ve hilekârdırlar. Havran isyanında esir düşen Türk askerlerinin gözlerini oyanlar, kızgın demirle dağlayanlar, hatta halifenin neslinden geldiklerini söyleyen o başı kefiyeli mel'un şeriflerdir." (s. 49).

Yazarın Araplara düşman olmasının tek sebebi, Arapların Türklere Birinci Dünya Savaşı sırasında ihanet etmeleri değildir. Yazar, Türklerin İslâmiyet'e girmeleri konusunda da Arapları suçlamaktadır:

(Yüzbaşı Celâl konuşuyor) "*İzâb edeyim. Türkün en büyük kuvvetleri Arap medeniyetine tesadüf edince garba yürüyüş durdu. Ve saf Türk kumandanlar Arap medeniyetinin şa'saasına aldandılar. Kurnaz Arap halifeleri de taze Türk kuvvetlerinden istifadeye koyuldular.*

Bağdat'ta Abbasi paytahtında Türkün en büyük kumandanları İslam dinini aldılar. O günden beri Türkün yolu, kaderi, tali değişti.

-Fena mı oldu?

-Tarihin bir hatası, tesadüfün bir ihaneti bu, dedi. Türkler biraz daha Şimal'den, Garp hudutlarına inmeden yürüyüşlerine devam etselerdi bütün kuvvetlerle Bizans'a yükleneceklerdi. O zaman öyle zannediyorum ki, Türkün arz üzerindeki mevki ve kuvveti daha başka olacaktı." (s. 75).

Harp sahnelerinden sonra, Yüzbaşı Celâl ile Şeyh Sadun'un uzun diyaloglarıyla vak'a devam eder. Yüzbaşı Celâl, Şeyh Sadun'dan bir karar vermesini ister. Şeyh Sadun, ya Türk askerinin yanında duracaktır ya da Arap varlığını parçalamak isteyen düşmanın... Şeyh Sadun, çıkarları doğrultusunda ikinci şıkkı tercih etmektedir. Bunun üzerine Yüzbaşı Celâl, Araplar ve Türkler arasında çıkan çatışmada esir düşen Şeyh Sadun'u serbest bırakarak bu "nankör" çöllere veda eder.

Şeyh Sadun, Türkleri sevmemekte ve Türk hâkimiyetini istememektedir. Bu sebeple Fransız hâkimiyetini kabul etmeye razı olur. Ne var ki işler, istediği gibi gitmemiş; Fransızlar Araplara hiç de Türkler gibi anlayışlı davranmamıştır. Yaşadığı pişmanlığı ölmeden önce dile getirir.

Burhan Cahit Morkaya'nın 1933 yılında yayımlanan ve okura "*harp romanı*" olarak takdim edilen *İhtiyat Zabiti*²⁹ adlı romanında da, *Harp Dönüşü, Yüzbaşı Celâl ve Cephe Gerisi* adlı romanlarındaki gibi, Birinci Dünya Savaşı'nın en çetin günlerinde hem cephedeki durum hem de cephe gerisindeki yokluk/yoksulluk ile "savaş zenginleri"nin sefih hayatı, basit ama ibretli bir şekilde anlatılır. Ağırıklı olarak roman kahramanlarından Mülâzım Cevdet'in cephe ve cephe gerisinde yaşadıklarını anlatan bir hâtıra defteri şeklinde düzenlenen ve popüler bir tarih romanı olan *İhtiyat Zabiti*'nin geri plânında Birinci Dünya Savaşı'nın panoraması şiddetle hissedilir. Savaşın yaşandığı cephedeki yokluğa karşılık cephe gerisindeki -gerek İstanbul'daki gerekse Arap şehirlerindeki- lüks yaşam, korkunç ve acı ahlâkî çöküntü, işbirlikçi zenginlerin sefih hayatları okura hissettirilir.

²⁹ Burhan Cahit Morkaya, *İhtiyat Zabiti*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1933, 350 s. (Çalışmamızdaki alıntılar kitabın bu baskısına aittir.)

Hayatını kaybetmiş binlerce ihtiyat zâbitine hediye ettiğini söylediği romanında Burhan Cahit Morkaya, ayrıca, Ahmet Kıymaz'ın³⁰ da ifade ettiği gibi, “yedek subayların Birinci Dünya Savaşı dönemindeki eğitimlerini ve özelliklerini [de] yansıtmaktadır. Romanda işlenen (...) [bir diğer] önemli konu ise, Türk ordusunun Suriye Cephesi'ndeki durumu, İngiliz ve Arap kabileleri ile savaşı ve ordudaki subay ve erlerin özel hayatıdır.”

Romandaki Türk askerleri Suriye ve Gazze cephesindeyken akılları hep İstanbul'dadır ve oradan yeni haberler almayı özlerler. İstanbul'dan Gazze cephesine yeni gelen zâbit vekili Zeki, onlara İstanbul'un son durumunu anlatır. İstanbul'da sefalet ve sefahat birbirine karışmış; ahlâk iyice bozulmuştur. Ahmet Kıymaz'ın³¹ da vurguladığı üzere,

“Birinci Dünya Savaşı, diğer savaşlar gibi olağanüstü olayların yaşandığı, milyonlarca insanın olumsuz yönden etkilendiği önemli bir savaştır. Bu savaştan sadece savaşı yapan erkekler değil, sivil vatandaşlar da çok yara alır. Nitekim, başta İstanbul olmak üzere diğer şehir ve kasaba insanları her türlü imkansızlık ve yoksulluk içindedir. Ekmeğe karneye bağlanır. Özellikle yoksulluk nedeniyle, bazı Türk kadınları, ahlaksızlık yaparak geçimini sağlamaya çalışır. Öte yandan babası, kocası, kardeşi cephelerde bulunan Türk kadınları kimsesizliğin getirdiği sonuçla, irade dışı ahlaksızlık ve fuhuş batağına da düşer.”

Zeki, İstanbul'un bu içler acısı durumunu askerlere anlatırken akşama İngilizlerin taarruz yapacakları ile ilgili bir bilgi gelir; ancak İstanbul özleminden dolayı İngilizlerin taarruz manevrası unutulur. Bu arada; buldukları mekânın iklimi ve havası, Türk askerini düşmandan daha fazla hırpalamaktadır.

Üç bölümlük romanın üçüncü bölümündeki olaylar, “Sina Cephesinde vuruştuktan sonra Filistin Cephesine giderek şehit olan Cevdet adlı bir ihtiyat mülâzımı mübendis’in” hatıra defterine dayanmaktadır. Bu defter Cevdet'e ait olduğu için, Cevdet'in ve Burhan Cahit'in romandaki sözcüsü konumundaki Yüzbaşı Sadi'nin olaylara bakışı, savaşı ve içinde buldukları durumu eleştiren düşünceleri onun bize aktardığı kadarıyla verilmiştir. Cevdet ve Yüzbaşı Sadi Bey, Arapları sevmezler; bu durum, konuşmalarında açıkça bellidir. Cevdet, Araplarla ilgili şunları düşünür:

“Karargâhtaki bir arkadaşım **Şam'da her akşam saz ve rakı âlemi olmayan ev yoktur**, diyordu.

Ben bunu tabii görüyordum. **Çünkü düşmanı bekliyen Türk ordusu. Şamda dağıtılan da Türk altını olduktan sonra Araplar niçin zevk etmesinler.**” (s. 92).

Cevdet, içinde buldukları durumu ve Arapları sık sık eleştirir: “**Şamda askerden fazla altın olduğu daima söyleniyor.**

Hattâ ordu kumandanlığının bazı Arap şeyhlerine altın maaş bağladığı, bu aşiret reislerinin her ay yüzlerce lira aldığı da malûm.

Bu azıllı herifleri altınla bağlamak politikası iyi amma İngilizlerin bu işte daha cömert olduklarına şüphe yok.

Hem Arap şeyhlerinin iki taraftan çöplenmedikleri ne malûm.

³⁰ Ahmet Kıymaz, 1928-1946 Arası Yayımlanan Türk Romanlarında Dünya Savaşları, Milli Mücadele ve Ağrı Dağı İsyanı'nın Yansıma Biçimleri ile Belgesellik Özellikleri, 2001.

³¹ Ahmet Kıymaz, a.g.t.

Fırsat buldukça kılıcını, cenbiyesini Türkün göğsüne sokan Arap şeyhlerine verilen bu altınlarla Anadolu'da kimbilir kaç Türk köyü mamureye çevrilir, kaç Türk vilâyeti şenlenirdi.” (s. 199-200).

Romanda, Suriye'deki eğlence âlemine ait mekân tasvirleri, yazarın ve dolayısıyla Mülâzım Cevdet'in sevmediği Araplar ile onlar için savaştan ve canını veren Türkler arasındaki hayat standardı farkını gözler önüne sermek için yapılı: “*Evin iç avlusundaki mermer havuzun etrafında toplanmıştık. Mermerler üzerine serilen seccadelere irili ufaklı yastıklar atılmıştı. İstanbul'da çok görmediğim üç şey burada bol bol vardı: rakı, saz ve altın!*

Karargâhtaki bir arkadaşım Şam'da her akşam saz ve rakı âlemi olmayan ev yoktur, diyordu.” (s. 92).

Cevdet'in Şam'ı tasviri de orayı ve oradakileri kötülemeye yöneliktir: “*Şam'da iki günden fazla kalamadık. Çünkü merkez kumandanı yeni gelen zâbitleri Şam'da fazla bırakmak istemiyordu. Hakkı da vardı. Şam işittiğimize nazaran Ebussuut Efendiyi bile baştan çıkaracak bir fuhuş ve sefahat içinde yüzüyor. Yahudi ticareti Arap fuhşunu en revaçlı bir ticaret haline getirmiş. Böyle yerde cephe kumandanlığı kurulur mu?*” (s. 97).

Cevdet Bey ve arkadaşlarının Şam'da tanıdıkları Arap kızları da, eğlence ve cinsellik yönünden ele alınan, bir hayal gibi görünüp kaybolan ve Araplardaki ahlâki çöküntü ve sefahati gösteren dansçılardır.

Cevdet, bu çöllerde Araplar için savaşmalarına anlam veremez. Arapların buna değmediğini ve güvenilmez insanlar olduğunu düşünürken şunları söyler: “*İngilizlere karşı çıkmalarını bırak yahu, dedim. Arkamızdan bize baskın yapmasınlar da!*” (s. 101). Arap milletine düşmanlığını her fırsatta dile getiren/getirten bir romancı olan Burhan Cahit'in, romandaki diğer sözcüsü Yüzbaşı Sadi de, bu konularda Cevdet'ten farklı düşünmez.

Yazar, *Yüzbaşı Celâl* romanında olduğu gibi, *İhtiyat Zâbiti* adlı romanında da Arapları korumak için yapılan fedakârlıkların gereksizliği konusuna ısrarla vurgu yapar. Cevdet, arkadaşı Mülâzım Kemal ve Yüzbaşı Sadi; buldukları yeri, ayrı ayrı yorumlarken Araplardan hoşlanmadıklarını açıkça hissettirirler:

Mülâzım Kemal,

***“Harbetmek için nerelere geliyoruz yahu, diyordu. Halep'tenberi şöyle bir Türk köyüne raslamadık. Arap, Yahudi, Katolik Arap, Süryani Arap, Arap oğlu Arap. Bu hacılar çöl içinde aşiret aşiret, silahlarla oturuyor, beslenip duruyorlar. Biz düşmanla vuruşmaya gidiyoruz. Hani nerede Havran'da, Asir'de isyan çıkarıp Anadolu'nun çınar gibi askerlerini cenbiye ile kesen hacı babalar nerede? İngilizlere karşı çıksalar ya!*”** (s. 100)

derken Yüzbaşı Sadi, aynı konuda şunları söyler:

“-Burası Arzı Mukaddes değil birader adamakıllı mezbaha! İsası, Musası insanları birbirine doğratmak için burada mezbaha açmışlar. Baksana bu zamanda bile şu toprak üzerinde yetmiş iki milletin gözü var.

***Almanlar köyler yapmış. Moskoşlar binalar kurmuş, Fransızlar çeşit çeşit hastaneler açmış, her biri burnunu sokmak için bir vesile bulmuş. Bizde kabahat ki burada onları serbest bırakmıyoruz. Birbirlerini yesinler. Biz de seyredelim yahu!*”** (s. 172).

Buna karşılık Cevdet de, Arapları korumak için yapılan fedakârlıkların gereksizliğini şöyle dile getirir: “*Hakkın var yüzbaşım, dedim. Arabı, Yahudisi, Almanı, Moskofu, Fransızı, İngilizini burada din kavgası yapıyor. İçinde bir tek Türk köyü (olmayan), kasabalarında tek kelime Türkçe konuşulmayan yeri ne diye müdafaa ediyoruz bilmem.*” (s. 173).

Yazar, Araplardan nefret eden Cevdet'in ölümünü de Arapların elinden gerçekleştirterek sanki söylediklerini te'yd etmek ister. İngiliz hücumunda ağır yaralanıp güçlükle Şam'a getirilen Cevdet, hastaneye hücum eden Araplar tarafından hançerlenerek öldürülür. Bu durum, Cevdet'in defterini getiren arkadaşı tarafından şöyle anlatılır:

“*Son İngiliz hücumunda mülaazım Cevdet ağır yaralanmıştı. Onu Şama getirebildik. Hastanede iken bana bu paketi verdi. Eğer iyi olmazsa bunu İstanbula götürüp size vermeme söyledi. Alil ihtiyat zâbiti bu tafsilatı verirken gözleri dolmuştu. Sesi titreyerek devam etti:*

“*Zavallı Cevdet'i kurtaramadık. Ricat esnasında hastaneye hücum eden Araplar bütün yaralılarımız gibi onu da hançerlediler.*” (s. 84-85).

Cevdet, romanda, cephedeki bütün Türk askerlerini temsil eder şekilde çizilmiştir. Zira o, askerlerin durumundan bahsederken birinci çoğul şahıs ekini kullanır:

“*Hepimiz toprak rengini aldık. Mezhabaya yollanmadan evvel çayıra salınan davar sürüsüne benzedik. Yiyor, içiyor, besleniyoruz. Keşki muharebe başlasa! Yüzbaşının kitaplarını hepimiz devrettik. Böyle dünya ile alakasını kesmiş vaziyette bir adamın asırlarca evvel geçen vak'aları okuması dehşetli sinir yapıyor, hepimize bir mankafalık geldi. Söylenen lâkardı iki defa tekrarlanmayınca kavrayamıyoruz. Konuştuğumuz lisan bile geriledi. Bu hayat birkaç yıl daha sürerse ibtidai insanlar gibi lûgatimiz birkaç kelimenin içinde kalacak. Bildiklerimizi de unutuyoruz.*” (s. 321-322).

Romanda üzerinde durulması gereken bir başka durum, Burhan Cahit'in niyetini de ortaya koyan çatışmalardır. Romanın birinci bölümündeki çatışma, medreseden Harbiye Mektebi'ne gelen öğrenciler ile farklı okullardan gelenler arasındadır. Cevdet de, birinci bölümdeki anlatıcı ile (yazarla) aynı düşüncededir; o da, medrese öğrencilerini kıyasıya eleştirir. Yazarın şu sözleri, medrese karşıtı tutumunu yansıtır:

“*Zâbit olmak hevesi zâbit namzetleri kanunundan istifade etmek isteyenleri çöştürmüştü.*

“*Kanun medreseleri de liselerle bir tuttuğu için şimdi Fatih, Sultanahmet medreselerindeki çömezler de zâbit olmak hevesile Harbiyeye koşuyorlardı ve bölüklerde artık eski kafadar, bir seviyede, bir fikirde arkadaşlar kalmamıştı. Çoğu yolunu bulup rahat yerlere ayrıldıkları için yerlerini böyle tahsil ve terbiyesi onlardan farklı namzetler dolduruyordu.*

“*İlk zamanlar bazı bölük kadroları baştanbaşa hep yüksek aile evlâtlarıyla dolu idi. Sonra sonra seviye farkı gittikçe açıldı. Lise mezunları değil medrese softaları, eski idadilerin orta sınıf talebeleri de zâbit namzetleri kadrosuna girmeye başladılar.*

“*O zaman kışla hayatının tadı kaçtı.*

“*Arkadaşlık, kafadarlık duyguları değişti.*

Yağlı ve böcekli medrese mahsulü ile eskiler anlaşılmağ oldular.”

(s. 17-18).

Yazarın; “yağlı ve böcekli” medreseliler için kullandığı “hafız efendiler”, “sofist efendiler” (s. 19), “adını güç yazan softalar” (s. 20), “geri ve kirli mahlûklar” ve “yobaz” (s. 32) gibi nitelermeler, onun olumsuz tavrını ortaya koymaya yeter.

Cevdet’in cephedeki medrese öğrencilerine karşı tutumu da yazarinkinden farklı değildir:

“Talimgâhta ve cephe o kadar iyi bir askerî terbiyesi aldığına şüphe olmayın medreseli Hafız, zâbit vekâli olduğu halde topçu rasat istasyonunun düşman hareketini bizim ileri siperden daha iyi görülebileceğini hâlâ keşfedemiyordu.

Hele benim gibi karargâhtaki odanın penceresinden gözlerimi kamaştıran tenvir fişeklerini kim görmüyordu ki!

Hafız ertesini gün sıkı bir ders verdim.” (s. 199).

Babası ve dedesi birer şeyh olduğu ve çocukluğunu da tekkede geçirdiği hâlde tekke ve medrese düşmanı olan Burhan Cahit,³² Harbiye Mektebi’ndeki ikiliği göstermek amacıyla medreseleri acımasızca eleştirirken o gün eski durumundan uzak olan medreselerin yıllarca Osmanlı’nın en önemli eğitim kurumu olduğunu, buralarda hem ilmî hem de dinî konularda eğitim verildiğini, saygın ilim adamları ve saray görevlileri yetiştirdiğini unutmış gibidir. Ayrıca yazar, vatan savunması için cepheye gidenlerin nereden olduklarının ya da kim olduklarının önemli olmadığını da farkında değil gibidir. **Hele askerlik yapıp yapmadığı belli olmayan ve bu nedenle de milletvekilliği kabul edilmeyen yazarın böyle acımasızca eleştiriler yapması, ayrıca tartışılması gereken bir konudur.**

Romanda yer alan çatışmalardan bir diğeri, Almanlar ile Türkler arasındaki yetki, bakış açısı ve konumla ilgilidir. Yüzbaşı Sadi’nin gözüyle bu çatışma şöyle verilir:

“Harekâtı harbiye şubesi hep Alman zâbitlerinden mürekekeptir. Hem bunların çoğu memleketlerinde mülâzım, yüzbaşı oldukları halde burada iki üç derece yüksek bir rütbe ile çalışırlar. Emir ve kumanda onlardan, siperde düşman karşılamak bizden!” (s. 189); *“-Zaten bu cephedeki muharebenin millî bir varlığı yok. Alman kumandanı maç yapar gibi harbediyor. Bütün bu mücadeledeki rolü İngilizlere karşı Türkü çıkarmak. Emir ve kumanda elinde. Tabiiyeti, müdafaayı taarruzu hep o idare ediyor. Cepheye bir çok Alman zâbiti, küçük zâbiti var. Fakat çoğu karargâhta, pek azı makinalıtüfek, ağır topçu gibi işlerde. Biz Galiciyaya firka firka asker yolladık Rus ordusu Erzuruma girmişken biz Ruslara karşı Avusturya Alman cephesini kurtarmak için Galiciya’da muharebe ettik. Şu Kanal taarruzundanberi geri çekiliyoruz. Bir Alman taburu gelip aramızda mevzi girdi mi?”* (s. 191).

³² Türkiye’de 30 Kasım 1925’te yürürlüğe giren bir kanunla tekke, zaviye ve türbeler kapatılmıştır. Kapatılan bu kurumlara karşı halkın ilgisini azaltmak, hatta yok etmek için devlet eliyle birtakım çalışmalar yürütülmüş ve her fırsatta, yapılan inkılaplarla yürürlükten kaldırılan eski kurum ve kuralları eleştirilmiştir. Bu faaliyetler kapsamında değerlendirilebilecek -ister sanatçıların kendi istekleriyle isterse ismarlama olarak- edebî eserler de kaleme alınmıştır. Burhan Cahit Morkaya’nın 1931’de yayımlanan *Şeyh Zeynullah* adlı romanı da, tekkeleri, dergâhları ve buralara mensup olanları eleştiren bir eser olarak yazılmıştır. Burhan Cahit, bu bağlamda, *Gâvur İmam* (1933) adlı bir de piyes kaleme alır.

Bu çatışma veya tezat, Cevdet'in gözüyle de verilmiştir:

“Alman zâbitleri bizimle temas etmek istemiyorlar. Her işte kendilerini daha yüksek tutuyorlar, bize yabancı muamelesi ediyorlardı.

Ordunun asıl unsurları arasında böyle aykırılık olması şüphe yok ki iyi bir şey değildi. Avusturya'lı topçular daha uysal, daha pışkin, nazik insanlar... Fakat Almanın küçük zâbiti bile Kayserin veliahtı gibi tepeden bakıyor.” (s. 192-193).

Romanda yer alan zıtlıklardan bir başkası, İngiliz askerleri ile Türk askerlerinin cephedeki teçhizat ve yiyecek-giyecek durumuyla ilgilidir. Cevdet ve Yüzbaşı, bu tezadı şöyle ifade ederler:

“Bu muharebe, nihayet cephane, para, malzeme, varlık muharebesidir. Baksana askerinin ayağında postal kalmadı.

Güldüm:

-Asker bir taarruz olsa da İngilizleri temizlese, arada elbise, papuç da çıkar! diye bekliyor.

-İngilizlerin nasıl muharebe ettiklerini gördün ya. Herifler ateş hattına kadar balık konservesi, gümmüş yemek takımı, ananas kompostosu ile geliyor. Biz burada tulumba tatlısının şeklini unuttuk, yemiş diye gördüğümüz şu kaynana dilleri.” (s. 221-222).

Romandaki çatışmalardan biri de, Birinci Dünya Savaşı esnasında Anadolu insanı ile İstanbul'un durumudur. Değişen İstanbul'un durumunu, zâbit vekili Hayri ve Zeki'den öğreniriz. Anadolu insanının durumu ise, Cevdet'in İstanbul'a giderken gördüğü manzaralar ve trende tanıştığı bir tüccar aracılığıyla verilir:

“Adana'dan Toroslar'dan Ulukışla'dan geçerken gördüklerim bana cephede çektiğim sıkıntuları unutturdu.

Türk köyleri, Türk köylülere o kadar perişan bir halde idi ki cephe boşluklarını dolduracak yuvaların bu sefaleti beni ürküttü. İstasyonlarda sakat insanlar, sürüklenen ihtiyarlar gelip geçenlerden ekmek bekliyor, soluk benizli, uçuk gözülü kadınlar, kuru dak gibi kızlar tarlalarda tek öküzle çift sürüyorlar.

Konyaya kadar bütün küçük istasyonlarda aynı manzarayı gördüm. Konyadan kompartımanıma gelen bir Karaman'lı tüccara bundan bahsederken bana:

-O bir şey değil, dedi. Öyle köylerimiz var ki içinde erkek namına sakat bir ihtiyardan başka kimse yok.

Tekâlifî harbiye komisyonları köylerde ne davar bıraktı, ne inek, ne öküz. Çok yerde kadınlar tarlalarını köyün bir tek öküzünü sıra ile çalıştırarak sürüyorlar.

Muharebe köylerde ne erkek bıraktı, ne erzak bıraktı, ne hayvan bıraktı. Köylü yullardanberi yalnız un çorbası ile yaşıyor. Bazı yerlerde köylüye yetişecek kadar olmadığı için halk buğdaysız kalıyor. Ne un, ne bulgur, ne kesme yapabiliyor. Zaten buğdaydan çok mısır yeniyor. Mısır adamı besler mi?” (s. 325-326).

Romanda eleştirilenlerden biri de, Suriye Valiliği esnasındaki Yafa, Şam ve Beyrut'taki kötü yönetimiyle bölgede rahatsızlığa sebep olan³³ İttihatçı Cemal Paşa'dır: *“Cemal Paşa İstanbula gitmiş Perapalas otelinde oturuyormuş.*

Perapalastan Gazze taarruzunu idare etmek da kolay değil. Allah yardımcısı olsun!” (s. 219).

³³ Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar*, s. 217-226.

Burhan Cahit Morkaya, 1933 senesinde basılan *Cephe Gerisi*³⁴ adlı romanında da, Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul halkının sosyal hayatını, bir yüzbaşı ile ailesinin yaşadıklarını merkeze alarak anlatmaktadır. Ahmet Kıymaz'ın da ifade ettiği gibi,

*“Cephe Gerisi adlı roman, savaş dönemlerinin en önemli unsurlarından olan savaş zenginlerini konu olarak işleme yönüyle (de) okunmaya değerdir. Yalnız, olayların ve kahramanlarının tip özelliklerinin yansıtılmasında oluşturulan kurgunun yetersizliği, entrik unsurların karmaşıklığı ile Burhan Cahit'in diğer romanlarına göre daha zayıf bir romandır. Yazarın, savaş zenginlerinin çarpık ilişkilerini vermek isterken romanın kurgusunu ve entrik unsurların önemini geri plana ittiği gözlemlenmektedir.”*³⁵

Murat Belge'ye göre, *“İttihat ve Terakki'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yolsuzluk yapan ve vurgun vuranları desteklediği”*³⁶ tezine dayanan romanda Yüzbaşı Faruk'un karısı Narin'e Şam'dan gönderdiği mektup vasıtasıyla Birinci Dünya Savaşı'na ve Araplara dair görüşler şöyle ortaya konur:

“Narin,

Konya'dan ve Halep'ten gönderdiğim mektupları aldın değil mi? Bugün Şam'dayım. Sevimsiz bir yer. Hep silâh arkadaşlarımla arasında bulunmasam dili, âdetleri, hayatı, hattâ yemekleri başka olan bu entarili memlekette yaşamak kabil değil.

Bütün yolculuğumda seni ve Cengiz'i düşündüm. Onun yumuk yüzü seni benden fazla meşgul ettiğini bildiğim için yalnızlıktan pek sıkılmıyorsun sanırım.

Buradaki vazifem çok hafif.. o kadar ki bir iki şifre üzerinde çalışmaktan ibaret.. eğer böyle giderse üzüleceğim. Cephe çok uzak. Vaziyetimiz şöyle böyle.. Türklükle münasebeti olmayan bu memlekette şimdiki halde boyuna can ve mal döküyoruz. Yalnız bu nokta canımı sıkıyor. Bütün Türk Anadolu bu Arap çölünü kurtarmak için Şama doğru akıyor.

Tarihî Lût gölü kenarında nöbet bekliyen Türk askerlerine geçen gece Araplar baskın yapmışlar. Bu garip muharebenin sonu için şimdiden bir şey söylemek doğru değil.. Elimden geçen vesikalar beni inandığım şeylerden uzaklaştırıyor. Seni mesleğe ait üzüntülerle sıkımayayım.

Uzun mektuplarla günlerini bana anlat. Cengiz'i göğsüne al da ikinişi beraber öpeyim. Faruk” (s. 27-28).

Burhan Cahit, bu romanında, isim vermeden İttihat ve Terakki'yi, Enver ve Cemal Paşalar'ı kıyasıya eleştirir. Asıl amacı, savaş yıllarının vurgun ve soygununu anlatmak olan romanda bu eleştirilerin, 'padişahçı' bir perspektiften yapılmadığı sürece, Atatürk'ün sağlığında tepki yaratmayacağı, tersine, hoş gideceği kesindir.

O yıllarda Birinci Dünya Savaşı'nı konu edinen her milliyetçi “Türk” yazarın vazgeçilmez temi olan “Arap düşmanlığı”ndan, Burhan Cahit'in bu romanı da nasibini alır: *“Hattâ Arapların Türk askerine karşı yaptıkları hainliklerden, nankörlükten de bahsediliyordu.”* Memleketlerini işgal etmiş bir güce karşı çıkışı, “nankörlük” olarak

³⁴ Burhan Cahit Morkaya, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1933, 344 s. (Çalışmamızdaki alıntılar kitabın bu baskısına aittir.)

³⁵ Ahmet Kıymaz, *1928-1946 Arası Yayımlanan Türk Romanlarında Dünya Savaşları, Millî Mücadele ve Ağrı Dağı İsyanı'nın Yansıma Biçimleri ile Belgesellik Özellikleri*, 2001.

³⁶ Murat Belge, “Millî Roman: Cephe Gerisi”, *Taraf*, 15.09.2008.

nitelemenin ne kadar anlamlı olacağı da ayrıca tartışılabilir? Burhan Cahit, daha önce de vurguladığımız gibi, Araplar'ı hiç sevmiyor ve Türkler'in orası için kan dökmesini gereksiz buluyor. Onun bu nefreti, Yüzbaşı Faruk'un karısına hitaben yazdığı yukarıdaki mektubundaki gibi, Araplarla ilgili pek çok cümleye sirayet etmiştir.

Burhan Cahit Morkaya'nın 20 Eylül 1933'te yazımı tamamlanan ve 1934'te kitap olarak basılan *Düinkülerin Romanı*³⁷ adlı eseri de, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden Kurtuluş Savaşı'nın başlamasına (1908'den 1919'a) kadarki dönem içinde geçen olayları üç gencin gözünden anlatmaktadır. Alemdar Yalçın'ın ifadesiyle, romanda, "her üç gencin de temas ettiği konular ülkemizin yakın tarihi ile ilgili sosyal ve siyasî problemlerdir. (...) Her biri diğerinden çarpıcı olaylarla dolu üç kesit; yani 1908-1919 yılları arasında Paris, İstanbul, Anadolu"³⁸ anlatılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Osmanlı'dan devralınan mirası tartışan ve "eski"yi mahkûm etmek için İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni şiddetle eleştiren romanlardan biri olup "Cumhuriyet döneminde yaratılmak istenen -ama güdük kalan- edebiyat kanonunun örnek (...) parça"³⁹ arasında sayılabilecek *Düinkülerin Romanı*, dönemin siyasî tarihine ışık tutması bakımından da önemlidir. Burhan Cahit, "Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmakta olduğu günlerde İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin iç çekişmelerinden ve siyasî gelişmelerden alınan ilhamla"⁴⁰ ve "**geçmişin eleştirisini bugünün propagandası için araçsallaştırıp Cumhuriyet'in onuncu yılına bir armağan**"⁴¹ olarak yazdığı bu kitabının "Başlangıç" bölümünde, romanın konusunu ve hangi maksatla kaleme alındığını şu sözleriyle belirtir:

"Bu roman 1908 de başlayan ilk Türk inkılabında yer alan komite neslinin macerasıdır. **Bu nesil dünle bugün arasında bir köprü vazifesi görmüş, bugünden ziyade düne meylederek topal, sakat bir devrin kahramanı olmuştur.** Siyasî tarih bu devirlerin ana hatlarını kaydedecektir. Fakat Türk romancısı yaşadığı bu devirlerin gizli köşelerine doğru baktığı zaman hem mesleğine hem de tarihe yarayacak çok manzaralar görebilir. Ben size bu hummalı fakat kararsız ve istikametsiz devrin bir sayfasını anlatacağım. 30 Haziran 933, Emirgân" (s. 3).

Kitabın sonundaki 20 Eylül 1933 tarihinden anlaşıldığı üzere iki ay yirmi günde yazılıp baskıya verilen romanda, mesajını, öğrenci gençlik üzerinden veren Burhan Cahit, eğitimini sürdürmek amacıyla Paris'e giden Ahmet Reşit aracılığıyla ülkenin dışarıdan görünümünü de aktarır; II. Meşrutiyetle birlikte her şeyin düzeleceğini sanan ama sonunda hayal kırıklığı yaşayan Ahmet Reşit ve arkadaşları (Ahmet Rıfki ve Cemil Hakkı) arasındaki mektuplaşmalarla İttihat ve Terakki döneminin şiddetli bir eleştirisine girer. Hatta Mustafa Kemal bile metne misafir olarak girip yazarın dönem değerlendirmesine katkıda bulunur.⁴² Daha çok bir İttihat ve Terakki eleştirisi olan

³⁷ Burhan Cahit, *Düinkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1934, 270 s. (Çalışmamızda eserin bu baskısı kullanılmıştır.)

³⁸ Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişimler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, Akçağ Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2002, s. 77.

³⁹ Ömer Türkeş, "Güdük Bir Edebiyat Kanonu", s. 429.

⁴⁰ M. Burak Çetintaş, "Bir Hayat: Burhan Cahit Morkaya", *kitaplık*, S: 79, Ocak 2005, s. 72.

⁴¹ Ömer Türkeş, *a.g.m.*, s. 429.

⁴² Ömer Türkeş, *a.g.m.*, s. 429. Ayrıca, Dr. Murat Koç, Türkçü ve milliyetçi bir bakış açısıyla yazılmış olan bu romanın, "memleketin asıl sahibi olan Türk milletinin asırlardan beri ihmal edildiği, ülkede azınlıkların sosyal ve ekonomik planda müreffeh bir hayat sürdürdükleri" tezini savduğunu ve İttihatçıları en çok tenkit eden roman

romanda, Birinci Dünya Savaşı'na da temas edilir ve tıpkı *İhtiyat Zabiti* ve *Yüzbaşı Celâl* romanlarında olduğu gibi Birinci Dünya Savaşı'nda Türklerin Arapları korumasının anlamsızlığına şöyle vurgu yapılır: “*Türk anası tarlasını sürüyor, Türk kızı mısır çapalıyor, Türk delikanlısı Arap çöllerinde, Galiçya tepelerinde Arapları ve Avusturyalıları müdafaa ediyor ve bu arada birtakım türediler, vatansızlar Türk milletinin boğazından, kesesinden, Türk ordusunun cephanesinden çalıp Berlin otellerinde, ada âlemlerinde, Viyana barlarında sefahat ediyorlar.*” (s. 240).

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı ve bu süreçte yaşananlar, pek çok romancının ilgisini çektiği gibi Burhan Cahit Morkaya'nın da ilgisini çekmiş ve yazar; süreçle ilgili çeşitli problemleri, olayları ve kişileri, özellikle *Coşkun Gönül*, *Harp Dönüşü*, *Yüzbaşı Celâl*, *İhtiyat Zabiti*, *Cephe Gerisi* ve *Dükkülerin Romanı* adlı romanlarında konu edinmiştir. Savaşın cephedeki askerî boyutunun yanında sosyal hayat üzerindeki en olumsuz tesiri olan ekonomik ve ahlâkî bunalım ile bunun getirdiği vurgunculuk ve harp zenginliği, onun romanlarında Birinci Dünya Savaşı bağlamında temas edilen konulardır.

Birinci Dünya Savaşı'nı cephede yaşananlar (milliyetçilik, Arap düşmanlığı, İttihat ve Terakki eleştirisi, vs.) ve cephe gerisiyle (savaş zenginleri, ahlâkî çöküş vs.) birlikte ele alan Burhan Cahit Morkaya, bu savaşı, yeni rejime destek, millî kimlik inşasına destek ve dönemin yöneticilerine hoş görünüp daha fazla itibar ve para kazanmak için bir araç olarak kullanmış; bu nedenle de çoğu zaman objektif davranamayp tarihî olayları/gerçekleri, o dönemin genel geçer düşüncelerine göre yorumlamıştır.

Yazar, olaylar karşısındaki yorumlarının yanı sıra kişilerin tanıtımında da taraflı tutumunu belli eder. Sözgelimi; Arapları veya medrese mensuplarını anlatırken en kötü sıfatları kullanarak onları aşağılayıcı bir tavır sergileyen yazar, Avrupaî yaşam tarzını benimsemiş ama millî duygularını da kaybetmemiş roman kahramanlarına karşı olumlayıcı bir tavır takınır. İmparatorluğun Türk olmayan unsurlarına -özellikle Araplara, Ermenilere ve Yahudilere- düşman olup onları “öteki”leştirirken Avrupa'ya hayranlığını gizlemeyen yazarın idealize ettiği bütün kahramanlar, Avrupalılar gibi giyinip onlar gibi davrananlardır. Avrupa ülkeleri -özellikle İsviçre-, onun romanlarının hepsinde övülür ve Avrupa ülkelerinin örnek alınması gerektiği üzerinde durulur. Zira Burhan Cahit, Doğu kültürüne düşmandır ve “millî” gibi görünse de aslında koyu bir “Avrupa hayranı”dır.

İzmir'in Romanı, *Gazi'nin Dört Süvarisi*, *Mudanya-Lozan-Ankara* ile *Atatürk ve İki Cephesi* gibi daha çok Millî Mücadele sırasında tanıştığı genç Türkiye'nin kurucularının hikâyelerine yer verdiği “*İnkılap Serisi*” genel başlıklı eserlerinin⁴³ yanında kimi romanlarında Birinci Dünya Savaşı'nı -ve Millî Mücadele'yi- cepheden ve cephe gerisinden hareketle sadece Doğu-Batı, biz-onlar, millî-gayri millî karşıtlığına dayanan bakış açısıyla ve ulusalcı bir dikkatle ele alan Burhan Cahit, bu popüler romanlarında,

olduğunu belirtir (Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, Temel Yayınları, İstanbul 2005, 607.).

⁴³ Oğuz Öcal, “Burhan Cahit Morkaya'nın *‘İnkılap Serisi’* Genel Başlığıyla Yayınlanan Beş Eseri”, *Erişkes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 26, 2009/1, s. 279-297.

herhangi bir ciddi tarih tezine dayanmayıp serüvene ağırlık verirken dönemin siyasî ideolojisinden beslenir. Bu yüzden de popüler tarih romancılığının sınırlarını aşamaz. Dirijizm (yönlendirme, yön verme) etkisiyle ve daha çok para kazanma amacıyla yazılan bu popüler tarih romanlarının en dikkati çeken özelliği de, ulus-devlet bilincini yerleştirmek amacıyla yazılmış, kaba ulusalcı söylemlere dayalı ideolojik/güdümlü eserler olmalarıdır.⁴⁴

Kaynakça

- ALVER, Köksal, “Edebiyat ve Kimlik”, *Bilgi* (13), 2006/2, s. 32-42.
- BELGE, Murat, “Millî Roman: Cephe Gerisi”, *Taraf*, 15.09.2008.
- ÇETİNTAŞ, M. Burak, “Bir Hayat: Burhan Cahit Morkaya”, *Kitaplık*, S: 79, Ocak 2005, s. 63-75.
- ÇIKLA, Selçuk, “Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Anısına Yapılan Edebi Yayınlar”, *Turkish Studies*, C: 1, S: 1, Yaz 2006, s. 45-67
- ÇIKLA, Selçuk, “İnkılâp Edebiyatı”, *Hece*, (Hayat-Edebiyat-Siyaset Özel Sayısı), S: 90-91-92, Temmuz-Haziran-Ağustos 2004, s. 435-441.
- ÇIKLA, Selçuk, “Türk Edebiyatında Dirijizmin Karagöz Piyesleri Boyutu”, *Millî Folklor*, C: 9, S: 73, Bahar 2007, s. 61-67
- ÇIKLA, Selçuk, “Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 4, Sayı: 13-14, Yaz-Güz 2007, s. 47-68.
- ÇİL, Adalet Ergenekon, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Toplumsal Değişim ve Burhan Cabit Morkaya*, (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990.
- DEMİRTEPE, Ülkü, *Fraktan T-Shirt'e*, Yılmaz Yayınları, İstanbul 1992.
- GÜLENDAM, Doç. Dr. Ramazan, *Unutulmuş Bir Romancı: Burhan Cabit Morkaya*, Kesit Yayınları, İstanbul 2011.
- GÜNDÜZ, Osman, “Yakın Dönem Tarihsel Romanlarında Çatışma Alanları ve Tarihsel Romanların “Ulusal Kimlik” Edimindeki Rolü” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 35, 2007, s. 135-156 .
- ISSI, A. Cüneyt, “Toplum Mühendisliği Bağlamında Kanon-Edebiyat İlişkisi”, *Hece* (Hayat-Edebiyat-Siyaset Özel Sayısı), S: 90/91/92, Temmuz-Haziran-Ağustos 2004, s. 360-370.
- İSKİT, Servet R., *Türkiye’de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, MEB Yayınları, Ankara 2000.
- KACIROĞLU, Murat, “Millî Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Harp Zenginleri”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 20, Kış 2009, s. 117-136.
- KAYALI, Hasan, *Jön Türkler ve Araçlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.
- KIYMAZ, Ahmet, *1928-1946 Arası Yayımlanan Türk Romanlarında Dünya Savaşları, Millî Mücadele ve Ağrı Dağı İsyanı'nın Yansıma Biçimleri ile Belgesellik Özellikleri*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001.
- KOÇ, Murat, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, Temel Yayınları, İstanbul 2005.

⁴⁴ Osman Gündüz, “Yakın Dönem Tarihsel Romanlarında Çatışma Alanları ve Tarihsel Romanların “Ulusal Kimlik” Edimindeki Rolü” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 35, 2007, s. 138.

- KÖROĞLU, Erol, “Tarih, İdeoloji ve Popüler Roman: Burhan Cahit Morkaya ve Yüzbaşı Celâl”, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nde sunulan basılmamış bildiri, 5 Kasım 1999.
- KÖROĞLU, Erol, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918): Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- KURTARICI, Tülin, “Modern, Millî ve Popüler Bir Aşk Politikası”, *Virgöl*, Mart 2000, s. 52-54.
- MANGO, Andrew, “Turkey and the Middle East”, *JSTOR: Journal of Contemporary History*, Vol.: 3, July 1968, s. 225-236.
- MANGO, Andrew, “Turkey and the Middle East”, *The Middle East in Transition*, (ed. Walter Laquer), London 1958.
- MORAN, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-I*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 15.
- MORKAYA, Burhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1933.
- MORKAYA, Burhan Cahit, *Düinkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1934.
- MORKAYA, Burhan Cahit, *Harb Dönüşü*, Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul 1928.
- MORKAYA, Burhan Cahit, *İhtiyat Zabiti*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1933.
- OKTAY, Ahmet, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- OKTAY, Ahmet, *Türkiye’de Popüler Kültür*, YKY, 2. Basım, İstanbul 1994.
- ÖCAL, Oğuz, “Burhan Cahit Morkaya’nın “İnkılâp Serisi” Genel Başlığıyla Yayınlanan Beş Eseri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 26, 2009/1, s. 279-297.
- ÖZALP, N. Ahmet, “Edebiyatta Dirijizm: Çalkuşu Operasyonu I-II”, *Kaşgar*, S: 10-11, Temmuz-Ağustos 1999, s. 29-36; 10-23.
- SEVÜK, İsmail Habib, *Tanzimattanberi I: Edebiyat Tarihi*, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1944.
- TİMUR, Taner, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul 2002.
- TÜRKEŞ, Ömer, “Güdük Bir Edebiyat Kanonu”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Kemalizm*, C: 2, İletişim Yayınları, İstanbul: 2009, s. 425-448.
- ULUTÜRK, Yavuz, “Şeflik döneminin edebî cinayetleri”, *Zaman*, 12 Mart 2011.
- YALÇIN, Alemdar, *Siyasal ve Sosyal Değişimler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, Akçağ Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2002.